

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

МАЛИНЯК Роксолана Богданівна

**Управління публічними фінансами: сучасний стан і
тенденції розвитку /**
**Public finance management: current status and
development trends**

спеціальність: 072 - Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
освітньо-професійна програма - Фінанси

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ФФм-21
Р. Б. Малиняк

Науковий керівник:
д.е.н., професор, О. П. Кириленко

Кваліфікаційну роботу допущено до захисту:

" ___ " _____ 2025 р.

Завідувач кафедри
_____ **А. І. Крисоватий**

ТЕРНОПІЛЬ - 2025

Зміст

Вступ.....	3
Розділ I Теоретичні основи управління публічними фінансами.....	6
1.1. Сутність, роль і значення публічних фінансів у функціонуванні економічної системи та суспільно-політичного розвитку країни.....	6
1.2. Функції публічних фінансів та концептуальні підходи до управління....	15
Розділ II Сучасний стан та тенденції розвитку державних та місцевих фінансів в Україні.....	23
2.1. Аналіз державних фінансів України: структура, виклики та тенденції розвитку в умовах воєнного стану.....	23
2.2. Сучасний стан і тенденції розвитку місцевих фінансів в умовах децентралізації.....	33
Розділ III Напрямки вдосконалення управління публічними фінансами в Україні.....	42
Висновки та пропозиції.....	50
Список використаних джерел.....	53
Додатки.....	60

ВСТУП

Актуальність теми. Публічні фінанси є однією з ключових сфер функціонування держави, оскільки вони є середовищем та інструментарієм акумулювання та використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення суспільних потреб. Досвід останніх років засвідчує, що традиційні механізми бюджетного планування, організації виконання та контролю виявилися недостатньо адаптивними до умов високої турбулентності та невизначеності. У цих умовах важливим є переосмислення підходів до управління державними доходами і видатками та державним боргом, а також створення інституційних передумов для підвищення стійкості фінансової системи й більшої ефективності управлінських рішень.

З огляду на це, управління публічними фінансами як найбільш надієвий інструмент регулювання соціально-економічних процесів, забезпечення актуальних соціальних потреб та засіб макроекономічної стабілізації й досягнення економічного зростання формує перед економічною наукою і практикою низку невирішених проблем, що потребують наукового осмислення й практичного розв'язання.

Проблематика управління публічними фінансами займає чільне місце в наукових публікаціях зарубіжних вчених, зокрема Ш. Бланкарт, Дж. Б'юкенена, М. Олсона, Р. Масгрейва, П. Самуельсона, Дж. Стігліц, Х. Ціммермана та інших. Серед українських науковців, які досліджували дані питання варто згадати В. Андрущенка, С. Буковинського, О. Василика, А. Гальчинського, В. Гейця, В. Дем'янишина, О. Десятнюк, О. Кириленко, А. Крисоватого, І. Луніну, К. Павлюк, Ю. Радіонова, І. Розпутенка, Ф. Федосова, С. Юрія та інших. Однак зміна умов функціонування публічних фінансів, які до цього не висвітлювалися в наукових публікаціях, формує потребу їхнього наукового дослідження.

Метою кваліфікаційної роботи є поглиблення теоретичних основ управління публічними фінансами, з'ясування практичних проблем

державних і місцевих фінансів в Україні, а також обґрунтування напрямків їх вирішення.

Досягнення поставленої мети зумовило вирішення таких конкретних завдань:

- дослідження сутності, ролі і значення публічних фінансів у функціонуванні економічної системи та суспільно-політичного розвитку країни;
- вивчення функцій публічних фінансів та концептуальних підходів до управління;
- аналіз державних фінансів України: структура, виклики та тенденції розвитку в умовах воєнного стану;
- оцінювання сучасного стану і тенденції розвитку місцевих фінансів в умовах децентралізації;
- обґрунтування напрямків вдосконалення управління публічними фінансами в Україні.

Об'єкт дослідження – процес управління публічними фінансами.

Предмет дослідження – економічні відносини, що виникають у процесі управління державними і місцевими фінансами в Україні.

Методи дослідження. Дослідження базується на діалектичному методі пізнання, з допомогою якого вивчено та узагальнено фінансово-економічні явища, теоретичні підходи до проблеми управління публічними фінансами в країнах з ринковою економікою та демократичними відносинами у суспільстві. У процесі виконання кваліфікаційної роботи було використано такі методи наукових досліджень: теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу, наукової дедукції та індукції, метод порівняння.

Теоретичну та інформаційно-статистичну основу дослідження становлять монографії науковців з фінансових проблем, публікації провідних науковців з питань управління публічними фінансами, дослідження провідних фахівців у галузі публічних фінансів, а також чинні нормативно-правові акти, статистична звітність Міністерства фінансів України, аналітичні дані

Державної казначейської служби України та міжнародних фінансових організацій.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає в узагальненні теоретичних основ управління публічними фінансами. У кваліфікаційній роботі з'ясовано проблеми забезпечення сталості публічних фінансів в умовах невизначеності за допомогою традиційного інструментарію. Запропоновано комплекс заходів, зокрема інституалізацію міжнародно-правового регулювання фінансової допомоги країнами-партнерами фінансових систем країн, які зазнають агресії.

Практичне значення результатів дослідження полягає в розробці напрямів оптимізації управління публічними фінансами, зокрема розвиток середньострокового бюджетного планування, посилення узгодженості бюджетної політики з проголошеними пріоритетами соціального й економічного розвитку та удосконалення практики оцінювання бюджетних видатків.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Ключові положення та висновки дослідження заслуховувалися на методичних семінарах кафедри фінансів ім. С. І. Юрія, розміщені в збірниках наукових праць студентів та відображені в списку використаних джерел.

Структура роботи впливає із логіки дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, списку використаних джерел. У першому розділі досліджено теоретичні основи управління публічними фінансами. Другий розділ присвячено аналізу сучасного стану та тенденцій розвитку державних та місцевих фінансів в Україні. У третьому розділі кваліфікаційної роботи окреслено напрямки вдосконалення управління публічними фінансами в Україні.

Кваліфікаційна робота виконана на 52 сторінки, містить 4 таблиці і 6 рисунків. Для написання кваліфікаційної роботи використано 63 наукових джерела.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ПУБЛІЧНИМИ ФІНАНСАМИ

1.1. Сутність, роль і значення публічних фінансів у функціонуванні економічної системи та суспільно-політичного розвитку країни

На теперішньому етапі розвитку цивілізації складно уявити можливість функціонування держав, гармонійного розвитку національних економік і забезпечення життєдіяльності суспільства без публічних фінансів. Традиційно цьому важливому інструменту належить провідна роль у підтриманні державності та забезпеченні реалізації основних функцій держави. Попри те, що публічні фінанси впродовж тривалої історії відігравали важливу роль у економічному та соціальному розвитку, предметом наукових досліджень вони стали вже на певному рівні розвитку економічної науки.

В класичних наукових працях, поняття публічні фінанси (public finance) трактується як галузь економіки, що аналізує політику уряду в галузі оподаткування та видатків [6]. Дуже схоже визначення наведене у популярній енциклопедії Віктонарії, відповідно до якого публічні фінанси – галузь економіки, що займається питаннями фінансування колективних або урядових заходів, а також управлінням і розробкою таких заходів [19]. Таким чином, в економічних словниках публічні фінанси часто трактуються урядові доходи і видатки. Зазначені визначення фокусуються винятково на ресурсах, які є у розпорядженні уряду, акумулюються у відповідні фонди та можуть бути використані відповідно до визначених процедур. Це доволі спрощене трактування публічних фінансів, що з одного боку відповідає певному рівню фінансової науки та потреби в популярному трактуванні цього поняття.

Прикладом доволі вузького тлумачення публічних фінансів у нанковій сфері є авторський підхід К. Шоупа. Відповідно до позиції зазначеного вченого, «наука державних фінансів досліджує природу державних платежів з боку урядових інститутів, а також аналізує форми і методи фінансування цих потреб за допомогою податків, позик, іноземної допомоги та емісії грошей»

[20]. Схоже тлумачення публічних фінансів наводить П. Сінклайр. Вчений тлумачить зазначений термін як такий, «що відповідає на питання: що витрачає уряд і як покриває видатки» [21]. Наведені тлумачення сутності публічних фінансів відображають практичний підхід до розуміння цього явища та лише частково розширюють простого сприйняття публічних фінансів як урядових ресурсів. Звертання уваги на якість розпорядження ресурсами під час ухвалення відповідних урядових рішень є важливим для подальшого наукового обґрунтування терміну публічні фінанси. Адже, на нашу думку, сутність публічних фінансів не може ототожнюватися з поняттям фінансові ресурси, якими розпоряджається влада.

Сучасні словники містять також розширені тлумачення поняття публічних фінансів. Так, в економічному словнику Аргументи, публічні фінанси трактуються як наука, що вивчає доходи та витрати уряду та їхній вплив на економіку. Вона досліджує оподаткування, державні видатки, бюджетування та управління боргом, зосереджуючись на тому, як розподіляються державні ресурси та як фіскальна політика впливає на економічну стабільність і зростання [18]. Важливим фактом у наведеному визначенні є розширення поглядів на наслідки мобілізації ресурсів до державних фондів та їх витрачання.

Імпонують також інші тлумачення публічні фінанси, які не лише пояснюють їхню матеріальну основу, а й фокусуються на наслідках таких фінансових операцій. Одне з таких визначень пояснює публічні фінанси як таке, що стосується економічних принципів і проблем публічного сектору. З розвитком таких напрямів, як аналіз «вигоди–витрати» та бюджетування за результатами, предмет публічних фінансів значно розширився [13]. Доволі розширене визначення публічних фінансів наведено у сучасному словнику термінів, що часто використовуються в публічних фінансах та державній бухгалтерії. У новому довідковому виданні публічні фінанси трактуються як галузь економіки, що займається фінансами уряду. Таким чином, вона вивчає оподаткування, державний бюджет та його видатки, а також вплив, який вони

мають на грошовий ринок та економіку в цілому. Важливим аспектом державних фінансів є ефективність використання коштів, що знаходяться у розпорядженні уряду, для досягнення його політичних цілей, а також способи підвищення ефективності фінансових механізмів уряду [2]. Зазначені тлумачення є свідченням розвитку фінансової науки та мають важливе практичне значення. Фіскальна політика набуває логічного обґрунтування, що відкриває перспективи для визначення раціональних пріоритетів як у короткостроковим, так і в стратегічних вимірах.

Це стало можливим завдяки розвитку фінансової науки та появи нових теоретичних обґрунтувань сутності публічних фінансів. Вчені часто ототожнювали публічні фінанси та публічний сектор економіки. Такі погляди знаходять своє обґрунтування у працях Дж. Стігліц [57] та А. Хілман [10]. Зазначене відкриває простір для широкого застосування економічних законів у сфері публічних фінансів і, таким чином, пояснення багатьох важливих фінансових явищ. Втім, з іншого боку, це потребує додаткового обґрунтування для пояснення причин ухвалення тих чи інших рішень у сфері публічних фінансів та розкриття їхніх наслідків.

Українські вчені внесли вагомий внесок у розвиток науки про публічні фінанси. Розвиток української науки про публічні фінанси відбувався у контексті світових тенденцій водночас з урахуванням суттєвих вітчизняних особливостей. На нашу думку, основна специфіка полягає у поєднанні різних рівнів дослідження фінансових процесів. Насамперед, в основі багатьох наукових праць українських вчених знаходиться прагнення глибше зрозуміти зміст ключових фінансових категорій – державних доходів і видатків, податків, бюджету, державного кредиту, місцевих фінансів та інших елементів фінансової системи. Для цього дослідники застосовують сучасні методологічні підходи, розвивають їх спираються на закони економічної науки та суміжних напрямків. Такий підхід дає змогу формувати надійну теоретико-методологічну базу для формування ефективної системи управління публічними фінансами [48].

Крім цього, важливе місце у вітчизняній науці про публічні фінанси займають також прикладні дослідження. Вони звичайно пов'язані з розробленням і реалізацією фіскальної політики, спрямованої на забезпечення макроекономічної та фінансової стабільності, економічного зростання та суспільного добробуту. Вчені активно аналізують проблеми розвитку України та порівнюють їх із досвідом країн з розвинутою ринковою економікою. Це дає змогу глибше розуміти можливі напрями удосконалення фінансової політики нашої держави. Окремий напрям функціонування української школи публічних фінансів пов'язаний з освітою. Завдяки результатам наукових досліджень останніх років з'являються нові навчальні дисципліни, сучасні підручники та посібники. Відтак закладається підґрунтя для підготовки фахівців, які відповідають сучасним вимогам та спроможні формувати ефективну фіскальну політику [48].

Варто зауважити, що попри розвиток української фінансової науки, обґрунтування поняття публічні фінанси не знайшло належного відображення. Так, у підручниках та навчальних посібниках «Теорія фінансів» [62], «Фінанси (загальна теорія)» [47], «Фінанси» [50] та інших поняття не публічних фінансів не висвітлюється. Це свідчить про те що поняття публічні фінанси практично відсутнє у навчальній літературі. Таким чином до цих пір не сформоване системне підґрунтя для підготовки фахівців які оперують інструментарієм публічні фінанси та методами їх управління.

При цьому науковці зазвичай наводять дефініцію державні фінанси. Так, В. Опарін державні фінанси трактує як «сукупність розподільно-перерозподільних відносин, що виникають у процесі формування і використання централізованих фондів грошових коштів, призначених для фінансового забезпечення виконання державою покладених на неї функцій» [47]. Автори економічної енциклопедії за редакцією С. Мочерного теж обмежуються тлумаченням терміну державні фінанси і не наводять поняття «публічні фінанси». У цьому виданні державні фінанси трактуються як «сукупність розподільно-перерозподільчих відносин, що виникають у процесі

формування і використання централізованих фондів грошових коштів, призначених для фінансового забезпечення виконання державою покладених на неї функцій» [33].

О. Тулай розглядає державні фінанси як об'єктивне економічне явище, яке складається з зведеного бюджету України, Державних соціальних страхових фондів, державних та комунальних банків та фінансів державних і комунальних підприємств [59]. Таким чином в своєму дослідженні вчена ототожнює державні фінанси з публічними фінансами. Такий підхід значною мірою був традиційний у вітчизняній фінансовій науці. На нашу думку, це не сприяє повноцінному дослідженню особливостей публічних фінансів.

Ототожнення публічних фінансів з державними фінансами не відповідає сучасній логіці розвитку фінансової науки. Потужні процеси децентралізації розвиток місцевих фінансів виокремлення їх в окрему ланку потребує окремої уваги до державних фінансів. В умовах фіскальної децентралізації державні фінанси надалі не можна ототожнювати із публічними фінансами. Адже окрема ланка фінансової системи зосереджується в центральній владі. Таким чином, державні фінанси практично відображають діяльність органів державного управління у регулюванні фінансових процесів, в той час як місцеві фінанси є інструментом діяльності органів місцевого самоврядування.

В архітектурі фінансової системи з розвиненими місцевими фінансами та державними фінансами, як інструменту органів державного управління, публічні фінанси відображають фінансовий сектор влади загалом. На це справедливо вказує М. Карлін, зазначаючи, що «публічні фінанси – це сукупність державних фінансів країни та фінансів органів місцевого самоврядування» [34]. Слабким місцем запропонованого визначення вважаємо використання поняття фінанси органів місцевого самоврядування, а не місцеві фінанси. На нашу думку, запропонований підхід вносить невизначеність щодо регіонального влади в Україні, де сфокусовані повноваження як органів державного управління, так і органів місцевого самоврядування. Однак загалом у запропонованому підході, публічні фінанси

постають як цілісна система, що об'єднує органи державного управління та органи місцевого самоврядування через механізми мобілізації та використання ресурсів. Вони виконують центральну роль у формуванні умов для надання суспільних послуг та реалізації функцій органів влади.

Значний внесок у розвиток фінансової науки та створенню умов для підготовки фінансистів із комплексним розумінням особливостей державних і місцевих фінансів зробили автори підручника «Фінанси» за редакцією А. Крисоватого. Окремий розділ цієї книги названо публічні фінанси, який охопив всі важливі напрямки функціонування цього компонента фінансової системи. Крім цього, вчені навели визначення поняття публічні фінанси, які вони трактували як «сукупність фондів фінансових ресурсів загальнодержавного призначення» [60]. При цьому ними справедливо зауважено, що «у сфері публічних фінансів центральне місце посідають бюджети, сукупність яких утворює бюджетну систему, до якої входять: Державний бюджет України та місцеві бюджети» [60]. Це підкреслює, що саме бюджетний механізм переважно забезпечує практичну реалізацію публічних фінансів та визначає особливості мобілізації ресурсів та напрямки їх використання. Такий підхід дає змогу досліджувати публічні фінанси як динамічний інструмент публічного управління, що поєднує діяльність центральної та місцевої влади.

Роль публічних фінансів була значною впродовж усієї історії земної цивілізації. Для дослідження публічних фінансів важливо проаналізувати динаміку в історичній перспективі ролі публічних фінансів в різних країнах. Для дослідження обрано Францію, Індію, Італію, Японію, Південну Африку, Іспанію, Швецію, Великобританію та США. Ці країни репрезентують різні моделі економічного розвитку, типи податкових систем, рівні державного втручання та історичні траєкторії формування публічних фінансів. Такий підхід дає змогу здійснити комплексний та порівняльний аналіз, виявити загальні тенденції і специфічні особливості розвитку державних фінансів упродовж понад двох століть

Динаміка співвідношення загальнодержавних доходів до ВВП у представлених країнах демонструє фундаментальну еволюцію ролі держави в економіці. На початку ХІХ століття (1800–1850) показники загальнодержавних доходів відсутні у більшості країн. В США співвідношення загальнодержавних майже було надзвичайно низькими (близько 0,5–5,6%% ВВП). В Швеції зазначений показник був на значно вищому рівні – навіть досягав 18,7%, однак в переважній більшості років досліджуваного періоду знаходився на рівні 5–10% ВВП. У Великобританії, починаючи з 1830 р., співвідношення загальнодержавних доходів до ВВП становило 12,3% та мало тенденцію до зменшення до 1850 р. Значення цього показника в Іспанії у 1850 р. становило 7,8%. Це пояснюється тим, що економічні системи були переважно аграрними, податкова база мала вузьку структуру, а державні функції обмежувалися армією, судочинством та базовим управлінням (рис. 1.1, додаток А).

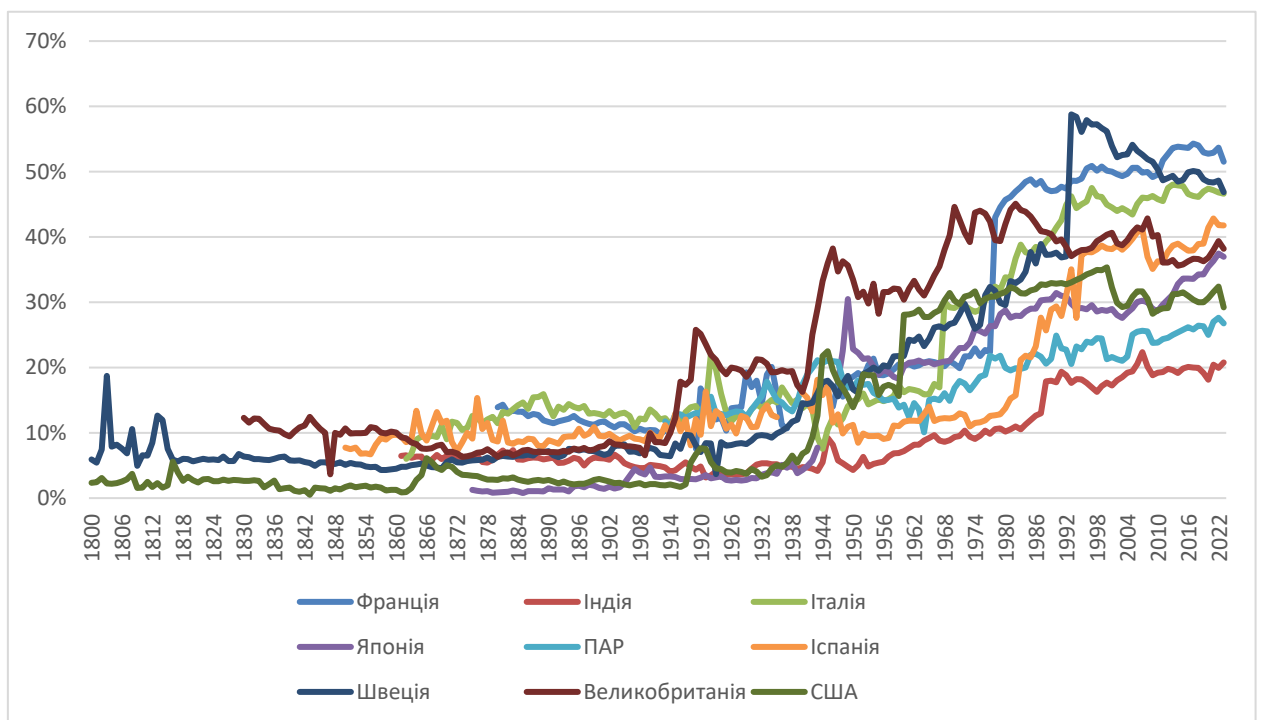

Рис. 1.1. Динаміка співвідношення загальнодержавних доходів до ВВП в окремих країнах світу у 1800–2023 рр.*

* Складено на основі [8].

Поступове зростання державних доходів розпочинається наприкінці XIX – на початку XX століття. Це пов'язано з індустріалізацією, появою масового виробництва, розширенням міжнародної торгівлі та ускладненням економічних систем. Держава починає відігравати більш активну роль у регулюванні, фінансуванні інфраструктури та соціальних програм. Для Франції та Італії, наприклад, у цей період спостерігається помітне зростання показника до 10–15% ВВП (див. рис. 1.1).

Найбільш різке збільшення співвідношення доходів до ВВП відбувається у першій половині XX століття, особливо в періоди Першої світової війни, Великої депресії та Другої світової війни. В деяких країнах (США, Японія) доходи зростають у 2–3 рази досягаючи значень, характерних для європейських країн. Це було зумовлено необхідністю фінансування військових дій, мобілізації економік та створення нових податкових механізмів, включаючи сучасну систему прибуткового оподаткування (див. рис. 1.1).

Після 1945 року більшість держав переходять до моделі «соціальної держави». В Європі формується скандинавська модель, де частка державних доходів може сягати 50–60% ВВП (Швеція, Франція). У країнах із сильною централізованою фіскальною системою (Італія, Іспанія) показник у другій половині XX століття стабілізується на рівні 35–45%. Для США характерна більш ліберальна модель: державні доходи майже ніколи не перевищують 30–35% ВВП, навіть у кризові періоди. Країни, що розвиваються, такі як Індія та Південно Африканська Республіка, демонструють іншу траєкторію: упродовж XIX–XX століття вони зберігають низькі показники (5–10%), а суттєве зростання починається лише після економічних реформ кінця XX–початку XXI століття. Це пов'язано з інституційним зміцненням державної влади, формуванням ширшої бази оподаткування та модернізацією бюджетних систем (див. рис. 1.1).

Варто звернути увагу на зміну тенденцій у публічних фінансах на XXI століття. У багатьох розвинених країнах (особливо у Франції та Швеції) частка

доходів у ВВП стабілізується на високому рівні 45–55%. Натомість у США та Великобританії вона коливається у межах 30–40%. Після фінансової кризи 2008 року, а згодом пандемії COVID-19 у 2020–2021 рр., у більшості держав відбувається різке збільшення доходів відносно ВВП у зв'язку з екстремними фіскальними заходами та зростанням загальнодержавних доходів (див. рис. 1.1).

Наведені дані про співвідношення загальнодержавних доходів до ВВП засвідчують значну відмінність різних країн за обсягом даного показника. Як засвідчує дані рис 1.1 скандинавські та інші європейські країни історично мають великий обсяг співвідношення загальнодержавних доходів до ВВП. Це зумовлено як особливостями національних економік так і специфікою суспільно-політичного укладу, що передбачає високий рівень перерозподілу створеного ВВП через публічні фінанси. Такий підхід дозволяє державі забезпечувати широке коло соціальних послуг і підтримувати високі стандарти життя громадян для широких прошарків населення. Зворотнім боком такої фінансової системи часто є не завжди висока ефективність бюджетних видатків та негативні наслідки для економічної активності від високого фіскального втручання.

В той же час такі країни як Сполучені Штати Америки та Японія мають зазначений показник на значно нижчому рівні. Традиційно національна фінансова система характеризується більш ліберальними податковими режимами. Водночас це передбачає меншу роль публічних фінансів у перерозподільчих процесах, а відтак у забезпеченні населення їхніх потреб. В таких умовах населенню та економічним суб'єктам відводиться більша роль у забезпеченні їхніх потреб. Для багатьох суб'єктів це компенсується наявністю більших економічних свобод та меншим рівнем економічної експансії держави.

Найменший рівень загальнодержавних доходів у ВВП був характерних для Індії та Південно Африканської республіки. Це насамперед зумовлено нижчим економічним потенціалом цих країн та низьким рівнем інституційної

спроможності щодо належного управління публічними фінансами. Крім цього, в країнах, що розвиваються зазвичай значна частка тіньового сектору та обмежена податкова база ускладнюють мобілізацію доходів до бюджету та знижують можливості держави забезпечувати стабільне фінансування суспільних потреб. У результаті такі країни змушені покладатися на зовнішні джерела підтримки та проводити поступові, але тривалі фіскальні реформи для зміцнення власної фінансової системи, а населення звичайно обмежене у доступі до багатьох важливих суспільних благ.

1.2. Функції публічних фінансів та концептуальні підходи до управління

Сутність публічних фінансів розкривається у їхніх функціях. Фінансова наука багата на різноманітні трактування функцій, залежно від наукових шкіл вчених, прихильності до тих чи інших наукових концептів та різне розуміння ролі публічних фінансів в національній економіці й соціальній сфері. Залежно від цього, формують теоретичне підґрунтя для мобілізації загальнодержавних доходів, визначення бюджетних пріоритетів та побудову боргової політики держави. Розуміння функціонального змісту публічних фінансів дає змогу оцінити, яким чином держава впливає на економічні процеси та забезпечує суспільні потреби. Саме через призму функцій можна пояснити відмінності між моделями державного втручання, співвідношенням загальнодержавних видатків до ВВП та масштабами соціальних зобов'язань різних країн.

Класична фінансова наука дотримується позиції Р. Масгрейва щодо обґрунтування функцій публічних фінансів. Вчений обґрунтував доцільність виокремлення трьох функцій – алокаційної, дистрибутивної та стабілізаційної. Алокаційна функція публічних фінансів полягає у забезпеченні ефективного розміщення ресурсів у національній економіці. Враховуючи те, що ринок не спроможний оптимально забезпечити виробництво суспільних благ, які не можуть бути забезпечені ринком, то держава повинна втручатися. Це

втручання можливе із залученням публічних фінансів, зокрема фінансуванням створення таких благ, як оборона, безпека, правосуддя, інфраструктура, екологічний захист тощо [14]. Сутність дистрибутивної функції зводиться перерозподілу фінансових ресурсів у суспільстві з метою забезпечення більшої соціальної справедливості. Пояснення доцільності реалізації цієї функції публічними фінансами полягає в тому, що ринок зазвичай формує нерівність у доходах. Для досягнення збалансованого соціального розвитку, недопущення соціальних потрясінь та створення передумов для зменшення соціальної нерівності держава повинна згладжувати її шляхом з одного боку податкових інструментів, а з іншого – соціальних трансфертів і програм підтримки вразливих груп. Стабілізаційна функція публічних фінансів спрямована на підтримання макроекономічної рівноваги у країні. Для цього вчений пропонував враховувати циклічний характер розвитку національних економік та потенціал згладження амплітуди економічних коливань за допомогою інструментарію публічних фінансів [14].

Схожої позиції дотримуються багато вчених, які представляють західну фінансову науку [10; 23; 24]. Втім, різноманіття поглядів вчених на функціональне призначення публічних фінансів має наслідком оригінальні погляди на функції, що відрізняються від зазначених вище. Так, Дж. Стігліц звертає увагу на дві групи функцій – функція забезпечення ефективності, яка зокрема передбачає такі напрямки як забезпечення суспільними благами, врегулювання екстерналій, недосконалої конкуренції, асиметрії інформації та неповних ринків та функцію забезпечення справедливості [57]. На нашу думку, зазначений підхід є певною інтерпретацією класичного для західної фінансової думки тлумачення функцій публічних фінансів. Разом із тим Дж. Стігліц значно розширює тлумачення ролі держави, підкреслюючи її відповідальність за формування конкурентного середовища, без якого ефективно функціонування ринку є неможливим. Такий підхід дає змогу розглядати публічні фінанси не лише як інструмент перерозподілу ресурсів, а як комплексний механізм підтримання економічної рівноваги та розвитку.

Для вітчизняної фінансової науки традиційним є інший підхід до розуміння функцій публічних фінансів. Автори підручника «Теорія фінансів» за редакцією В. Федосова дотримуються позиції, що «фінанси виконують дві основні функції: розподільчу та контрольну, до того ж одночасно» [62]. Такого ж погляду на функції публічних фінансів до дотримуються також інші українські вчені [47; 32; 60]. Розподільча функція полягає у формуванні та подальшому перерозподілі національного доходу, під час якого виникають первинні доходи економічних суб'єктів. Контрольна функція проявляється у нагляді за тим, як здійснюється розподіл валового внутрішнього продукту між різними фондами, а також у перевірці цільового та ефективного використання цих ресурсів. Такий підхід відображає прагнення розвинути традиційний для вітчизняної фінансової науки оскільки концептуально спирається на класичні підходи, характерні для фінансової науки попередніх десятиліть.

На нашу думку, обидва наукові підходи до визначення функцій публічних фінансів є цінними, адже відображають різні історичні умови формування фінансової науки та різні пріоритети державного управління. Українська наукова школа дає змогу виокремити базові універсальні риси фінансів, що залишаються важливими в будь-якій економічній системі. Водночас для дослідження ролі публічних фінансів у сучасній ринковій економіці, на наш погляд, більш продуктивним видається підхід, розкритий представниками західної фінансової думки. Він дає змогу розширити погляд не лише на властивості публічних фінансів, а й ціль їх застосування в економічній системі. Завдяки цьому можна повніше дослідити застосування публічних фінансів у регулюванні економічних і соціальних процесів в різних країнах.

Функції публічних фінансів найповніше проявляються саме у державних видатках, оскільки через бюджетні потоки держава реалізує пріоритети соціально-економічного розвитку, здійснює перерозподіл ресурсів, коригує ринкові дисбаланси в межах реалізації повноважень органів державного управління та місцевого самоврядування. Державні видатки є матеріальним

втіленням рішень органів влади у сфері економічної, соціальної, оборонної та інституційної політики, а тому їхня динаміка дає змогу простежити, як у різні історичні періоди змінювались масштаби та інтенсивність державного втручання. Особливо виразно ці зміни проявляються під впливом воєн, економічних криз і глобальних катаклізмів, що традиційно спричиняють різкі стрибки державних фінансів.

У довгостроковому вимірі частка державних видатків у ВВП зростала майже в усіх розвинених країнах. На початку XIX століття вона становила 2,3% у США та 6,3% у Швеції. Примітно, що співвідношення державних видатків до ВВП у Великобританії було значно вищим. Однак у першій в середині XIX століття зазначений показник коливався на рівні 6–12% ВВП. Це відповідало тодішнім поглядам керівників держав на обмеженість функцій, які має виконувати влада та спроможності акумулювати відповідні доходи (рис. 1.2, додаток Б). Проте вже на початку XX століття, особливо після Першої світової війни, державні видатки почали стрімко зростати. Майже в усіх країнах Західної Європи, а також у США та Японії в цей період частка видатків в окремі роки збільшувалась удвічі. Причина полягала не лише у фінансуванні воєнних дій, але й у зростанні соціальних зобов'язань держави перед військовими, ветеранами та цивільним населенням.

Найрізкіші стрибки видатків спостерігалися під час Другої світової війни. У США державні видатки у 1943–1945 рр. сягнули понад 45% ВВП, що для тогочасної економіки цей показник був ще вищим: у пікові роки Другої світової війни видатки перевищували 60% ВВП, що відображало надзвичайну мобілізацію всіх доступних ресурсів для оборони, виробництва зброї, підтримки тилу та відновлення зруйнованої інфраструктури. У Великобританії зазначений показник зріс з 20,3% у 1939 р. до 28,4% у 1940 р., 50,5% у 1941 р., зростав у наступні роки досягнувши максимального значення 66,9% у 1945 р. Таким чином, у періоди глобальних конфліктів алокаційна та стабілізаційна функції публічних фінансів проявляються максимально: держава

системи. Наприклад, у США державні видатки завдяки програмі стимулювання зросли з 33,7% у 2006 р. до 41,4% у 2009 році, що стало одним із найвищих показників у мирний час. У країнах ЄС схожі програми також спричинили помітне збільшення видатків, інколи до рівнів, порівнянних із воєнними періодами.

Особливо помітною була динаміка під час пандемії COVID-19, коли більшість країн застосували масові програми фіскального стимулювання: прямі виплати громадянам, компенсація роботодавцям, інвестиції в охорону здоров'я та карантинні заходи. У 2020 р. у Великобританії видатки зросли до 50,0% ВВП (2019 р. – 38,7%), у Франції – 61,7% (2019 р. 55,3%), у США – 44,6% (2019 р. 35,8%) ВВП, що за масштабами близьке до показників Другої світової війни. Це свідчить про те, що стабілізаційна функція публічних фінансів у XXI столітті набуває особливого значення, оскільки саме держава стає ключовим інструментом протидії глобальним економічним шокам.

Розвинуті країни демонструють також високий рівень соціальних видатків, які є інструментом реалізації дистрибутивної функції публічних фінансів. Держави Європейського Союзу традиційно спрямовують значні обсяги ресурсів на охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та інші суспільні блага. Для країн, що розвиваються – зокрема Індії чи Південно Африканської Республіки – характерна інша динаміка. Співвідношення державних видатків до ВВП залишається нижчим, часто у межах 18–25 %, але стрибки також спостерігаються у кризові періоди. Малий розмір бюджету обмежує можливості для перерозподілу ресурсів і стабілізації економіки.

Загальний аналіз засвідчує, що державні видатки є чутливими до циклічних і структурних змін у світовій економіці. У мирні періоди вони зростають під впливом соціальних та інфраструктурних програм, а у часи криз – унаслідок застосування стабілізаційних інструментів та збільшення витрат на безпеку. Це демонструє практичну реалізацію всіх ключових функцій публічних фінансів: алокаційної – через фінансування суспільних благ; дистрибутивної – через підтримку домогосподарств; стабілізаційної – через

антикризові заходи. Таким чином, кожен історичний етап залишає свій відбиток у структурі державних видатків, а їхня еволюція відображає адаптацію держав до нових викликів і змін зовнішнього середовища.

Наявні дисбаланси у публічних фінансах між запитом на державне фінансування та спроможністю акумулювання державних доходів формують передумови для зростання фіскальних ризиків та відображаються у динаміці державного боргу (рис. 1.3, додаток В). У ситуаціях, коли потреби держави – зокрема на оборону, соціальний захист, відновлення інфраструктури чи підтримку економіки – зростають значно швидше, ніж доходи бюджету, виникає стійкий структурний бюджетний дефіцит. Податкові надходження не спроможні покрити зростаючі обсяги державних видатків, необхідний для виконання державою своїх функцій, що змушує уряд дедалі активніше використовувати механізми запозичень.

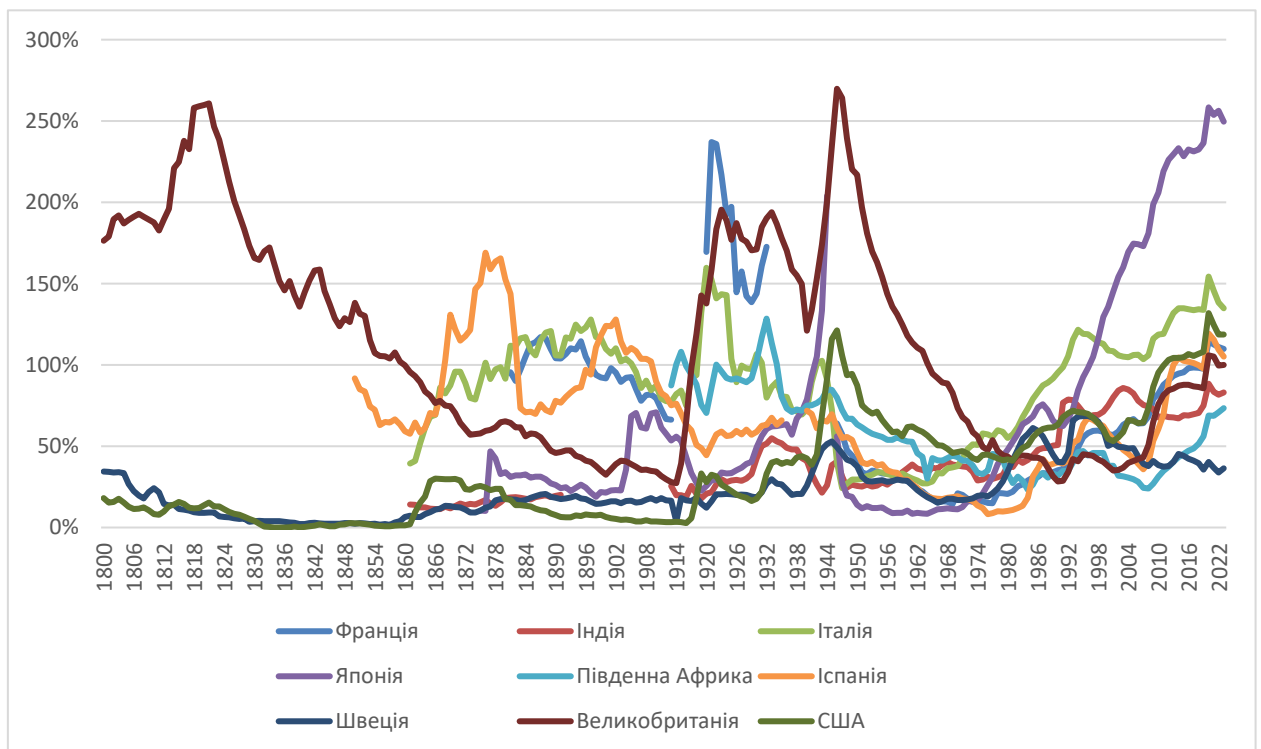

Рис. 1.3. Динаміка співвідношення державного боргу до ВВП в окремих країнах світу у 1800–2023 рр.*

* Складено на основі [9].

Як засвідчує рис. 1.3., динаміка державного боргу суттєво різниться між країнами та безпосередньо відображає дисбаланси між бюджетними потребами й доходами. Найбільші стрибки боргу спостерігаються під час глобальних воєн та криз, коли видатки зростають швидше, ніж держава здатна акумулювати доходи. Великобританія та США демонструють підвищення боргу під час II Світової війни. Крім цього, досліджувані країни вдалися до запозичень також у 2020 році, коли його рівень перевищив 110–150% ВВП. Японія має найбільше боргове навантаження – понад 230% ВВП упродовж останніх десятиліть.

Таким чином, у процесі управління публічними фінансами держава має враховувати збалансованість між обсягом державних доходів та необхідних видатків. Обсяг державних доходів переважно залежать від рівня економічного розвитку та моделі державного втручання. Водночас державні видатки демонструють чутливість до кризових періодів, особливо воєн і глобальних катаклізмів, коли вони стрімко зростають у відповідь на суспільні потреби. За умов, коли доходи не забезпечують необхідні видатки, держави вдаються до бюджетного дефіциту, що зумовлює помітне нарощування державного боргу. Ефективне управління публічними фінансами має вибудовуватися на системному балансуванні трьох компонентів – державних доходах, державних видатках та державному боргу. Узгодженість доходів, видатків і боргового навантаження забезпечує довгострокову стійкість публічних фінансів.

РОЗДІЛ II

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНИХ ТА МІСЦЕВИХ ФІНАНСІВ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз державних фінансів України: структура, виклики та тенденції розвитку в умовах воєнного стану

Сучасний драматичний період української державності потребує особливої уваги до управління публічними фінансами. Збройна агресія та умови воєнного стану значно підвищують роль національного бюджету, адже від нього залежить не лише добробут суспільства, а й спроможність держави організувати оборону та забезпечувати життєдіяльність населення. Як засвідчує історичний досвід європейських країн, період воєн завжди позначався кризовими явищами у фінансовій сфері, різким зростанням державного боргу та обмеженою здатністю держави продовжувати фінансувати традиційні напрямки своєї діяльності на довоєнному рівні.

Ключовим завданням управління публічними фінансами України на сучасному етапі залишається необхідність їх збалансування. Як видно з рис. 2.1, вжиття заходів щодо відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності у 2022 р. призвело до збільшення обсягів видатків зведеного бюджету на 65,0% порівняно з попереднім роком. В той же час зростання обсягів доходів зведеного бюджету за цей період становило лише 32,1%. Таким чином, починаючи з цього року в країні почав значно зростати бюджетний дефіцит та державний борг. Тенденція щодо збільшення видатків зведеного бюджету України продовжилася у наступні роки – 2023 р. та 2024 р. Варто зауважити, що відповідно до бюджетної декларації на 2026–2028 рр., плановий обсяг видатків зведеного бюджету 2025 р. становить 4,4 трлн грн, що на 10,0% менше, порівняно з фактичним виконанням 2024 р. [25]. Однак Державний веб-портал бюджету для громадян наводить значно більший обсяг видатків зведеного

бюджету 2025 р. (уточнений річний план) 5,5 трлн грн. [30]. Таким чином, планові обсяги видатків зведеного бюджету на 2026-2028 рр. ймовірно заплановані на значно нижчому рівні, ніж очікуване виконання бюджету у поточному році.

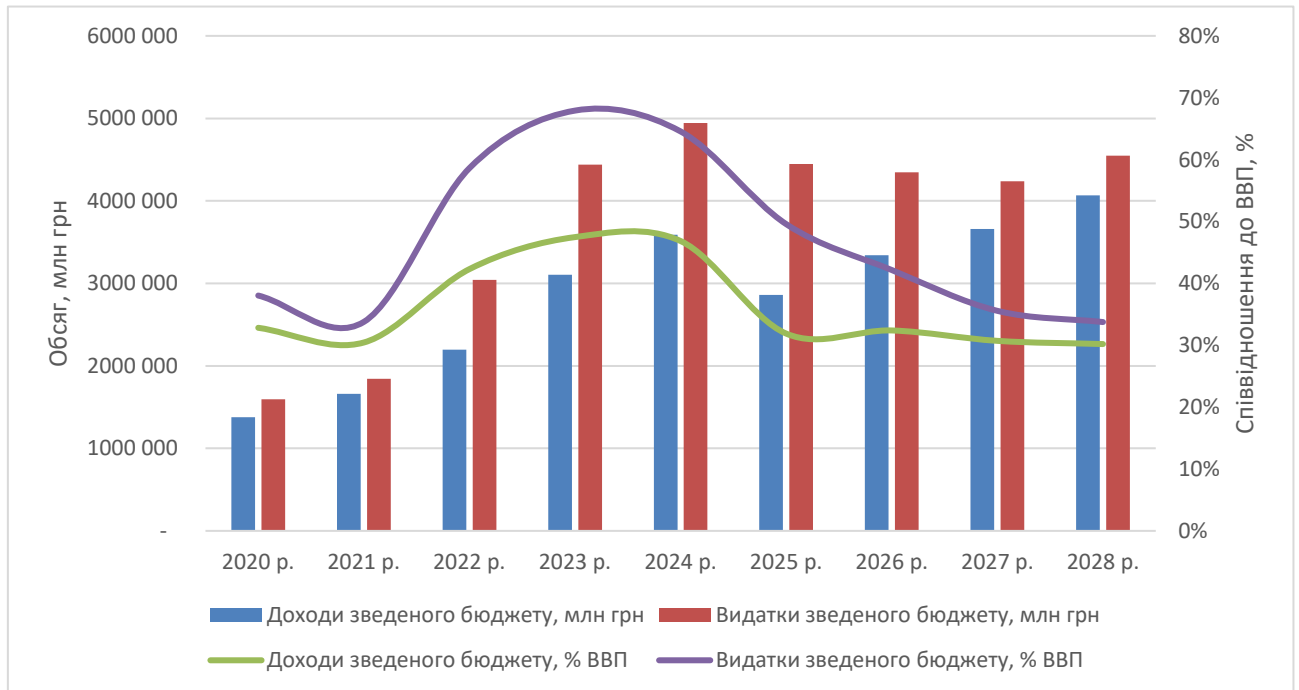

Рис. 2.1. Обсяги доходів і видатків зведеного бюджету України та їх співвідношення до ВВП у 2020–2028 рр.*

Наявність значних розривів між плановим значенням видатків зведеного бюджету України 2025 р. свідчить про наявність системних проблем у бюджетному плануванні. З одного боку це можна пояснити схильністю використовувати розробниками бюджетних планів оптимістичний сценарій, а відтак відсутністю прогнозованої потреби у здійсненні значних обсягів бюджетних видатків. Однак з іншого боку причиною цього можуть бути значні складнощі із збалансуванням бюджету, а відтак прагнення занизити реальний прогнозований обсяг витрат. Це припущення підтверджується тим, що в бюджетній декларації на 2026 р. запланований обсяг дефіциту бюджету

* Складено на основі [2020-2024 рр. 30; 2025-2028 рр. 25].

становить 9,9% [25], в той час, коли в проєкті Державного бюджету на 2026 р. цей показник вже майже вдвічі більший – 18,4% [52].

Як видно з рис. 2.2, у 2020–2024 роках доходи Державного бюджету України демонстрували суттєве зростання: від 1 076 млрд грн у 2020 р. до прогнозованих 3 123 млрд грн у 2024 р. Найбільший приріст зазначеного показника припадає на 2022–2023 роки, що пов’язано з впливом інфляційних процесів, значних обсягів міжнародної підтримки країни та коригуванням податкових надходжень в умовах воєнного стану. Співвідношення доходів до ВВП також зросло: з 25,7% у 2020 р. до понад 40,9%–40,8% у 2023–2024 рр. Це свідчить не стільки про розширення податкової бази, скільки про зменшення ВВП та переорієнтацію бюджетної системи на зовнішню допомогу. Починаючи з 2025 р., очікується різке зменшення доходів до довоєнних пропорцій – близько 24–26% ВВП.

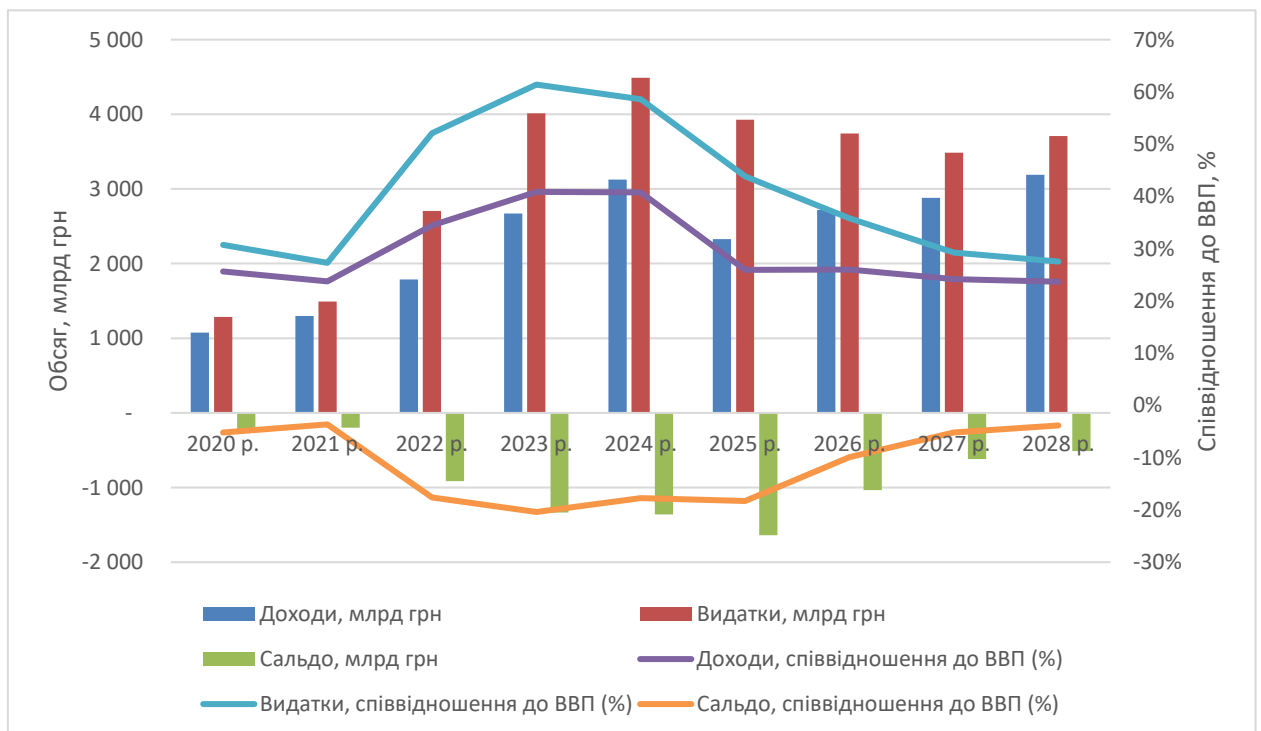

Рис. 2.2. Обсяги доходів, видатків та дефіциту Державного бюджету України та їх співвідношення до ВВП у 2020–2028 рр.*

* Складено на основі [2020–2024 рр. 30; 2025–2028 рр. 25].

Впродовж досліджуваного періоду видатки Державного бюджету України зростали значно швидше, ніж доходи. Це зумовлено насамперед воєнними потребами та збільшенням соціальних зобов'язань. Якщо у 2020 р. обсяг видатків становив 1 288 млрд грн (30,7% ВВП), то у 2023 р. вони досягли максимального значення – 4 488 млрд грн, або 58,6% від ВВП. Такий рівень витрат характерний для країн у стані повномасштабної війни та економічної турбулентності. Привертає увагу планування урядом видатків державного бюджету на 2025–2026 рр. на значно нижчому рівні – 26% від ВВП з негативною динамікою на наступні роки планового періоду. Це свідчить про не врахування потреби для продовження масштабної оборонної операції на середньострокову перспективу та потреби у реалізації гуманітарних проєктів. На нашу думку, це формує суттєві ризики для стабільності виконання функцій держави, насамперед, обороноздатності у плановий період.

Впродовж досліджуваного періоду державний бюджет характеризувався бюджетним дефіцитом. Важливо зауважити, що значні його розміри були характерні також для довоєнного періоду – 5,2% у 2020 р. та 3,6% у 2021 р. Найглибший дефіцит зафіксовано у 2023 р. – 20,4% від ВВП, що характерно для критичного періоду ведення оборонної операції. Це означає високу залежність держави від зовнішніх фінансових ресурсів та внутрішніх запозичень. Важливо звернути увагу, що національний уряд, планує різке скорочення бюджетного дефіциту у 2025–2028 рр. – з 18,3% до 3,8%. На нашу думку, зазначений прогноз може бути надто оптимістичним, а його причиною є низький рівень планових видатків державного бюджету.

У розрізі окремих груп доходів впродовж останнього періоду також відбулися помітні зміни, що зумовлені як економічними тенденціями, так і суттєвими змінами, спричиненими повномасштабною війною. У 2020–2021 рр. бюджет мав відносно стабільну структуру доходів, у якій домінували податкові надходження – 79,1% у 2020 р. та 85,4% у 2021 р. (табл. 2.1). Це відповідає умовам стабільнішого економічного середовища, де економічні агенти спроможні забезпечувати надходження через сплату податків і зборів.

Водночас частка неподаткових надходжень у цей період коливалася в межах 13,5–19,8%, що також є типовим для фінансової системи України, коли державна власність, адміністративні платежі та інші джерела формують відносно помірну частину доходів.

Таблиця 2.1

Обсяг і структура доходів Державного бюджету України у 2020–2024 рр. *

Вид надходжень	Назва показника	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Податкові надходження	Обсяг, млрд грн	851,1	1 107,1	949,8	1 203,5	1 647,2
	Частка, %	79,1%	85,4%	53,1%	45,0%	52,7%
Неподаткові надходження	Обсяг, млрд грн	212,9	175,4	346,3	991,6	974,4
	Частка, %	19,8%	13,5%	19,4%	37,1%	31,2%
Доходи від операцій з капіталом	Обсяг, млрд грн	0,1	0,3	0,6	0,1	0,2
	Частка, %	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Офіційні трансферти	Обсяг, млрд грн	11,7	13,9	490,6	476,3	500,5
	Частка, %	1,1%	1,1%	27,4%	17,8%	16,0%
Цільові фонди	Обсяг, млрд грн	0,2	0,2	0,1	0,4	0,5
	Частка, %	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Всього	Обсяг, млрд грн	1 076,0	1 296,9	1 787,4	2 672,0	3 122,7
	Частка, %	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Різка зміна обсягів і структури доходів державного бюджету відбулася у 2022–2023 рр. Під впливом повномасштабної війни частка податкових надходжень суттєво зменшилася – з 85,4% у 2021 р. до 53,1% у 2022 р. та 45,0% у 2023 р. (див. табл. 2.1). Це зниження пояснюється зменшенням ділової активності, руйнуванням виробничих потужностей, скороченням імпорту,

* Складено на основі [30].

тимчасовими послабленнями та пільгами, запровадженими для підтримки бізнесу. Натомість різко зросла роль неподаткових надходжень, які зросли з 13,5% у 2021 р. до 19,4% у 2022 р. та 37,1% у 2023 р. Таке зростання відображає збільшення власних надходжень бюджетних установ у зазначений період, яке відбулося за рахунок інших джерел власних надходжень бюджетних установ, до яких належать благодійні внески, гранти і дарунки, а також надходження від підприємств, організацій, фізичних осіб та інших бюджетних установ для виконання цільових заходів установ Міністерства оборони України та Міністерства внутрішніх справ України [26]. Особливо помітною стала зміна у структурі офіційних трансфертів: у 2021 р. їхній обсяг становив 13,9 млрд грн, або 1,1%, а в 2022 р. їх обсяг сягнув 490,6 млрд грн, або 27,4% доходів, а в 2023 р. відповідно 476,3 млрд грн та 17,8% (див. табл. 2.1). Це свідчить про важливу роль міжнародної фінансової допомоги у підтримці функціонування держави.

У 2024 році структура доходів частково стабілізувалася – частка податкових надходжень зросла до 52,7%, що сигналізує про поступове відновлення економічної активності та податкової бази. Натомість неподаткові надходження зменшилися до 31,2%, що може свідчити про вичерпання деяких разових джерел та стабілізацію підходів до формування інших власних надходжень бюджетних установ (насамперед, Міноборони та МВС). Офіційні трансферти, попри скорочення до 500,5 млрд грн, або 16,0%, залишаються критично важливим джерелом фінансування, адже компенсують значну частину дефіциту доходів. Загалом ця динаміка відображає глибоку залежність бюджетної системи від зовнішньої підтримки у період війни, водночас демонструючи здатність до поступового відновлення внутрішніх джерел доходів.

Отже, аналіз структури доходів Державного бюджету України у 2020–2024 рр. засвідчує, що доходи Державного бюджету впродовж 2020–2024 рр. зазнали суттєвих змін у результаті війни, трансформуючись від переважно податкової моделі до змішаної, у якій вагому роль відіграють міжнародні

трансфери та неподаткові джерела. Ці тенденції свідчать про високу чутливість бюджетної системи до макроекономічних шоків і водночас про її здатність адаптуватися за рахунок диверсифікації джерел доходів у кризовий період.

Запровадження воєнного стану в Україні у зв'язку з повномасштабною агресією Російської Федерації проти України позначилося не лише на доходах державного бюджету, а й на його видатках. У 2020–2024 роках структура видатків зазнала значних трансформацій, що безпосередньо пов'язані з ескалацією безпекових викликів і повномасштабною війною. Згідно з табл. 2.2, загальний обсяг видатків зріс із 1 288,0 млрд грн у 2020 р. до 4 486,7 млрд грн у 2024 р., тобто майже у 3,5 раза. Такий різкий приріст не є типовим для мирного періоду й цілком відображає потребу в підвищених видатках оборонного сектору.

Як видно з табл. 2.2 за цей період зросли видатки практично за усіма напрямками функціональної класифікації видатків (крім видатків на охорону природного навколишнього середовища). Однак при цьому частка багатьох видатків зазнала скорочень на фоні зростання видатків сектору безпеки і оборони. Так, частка загальнодержавних функцій у структурі видатків скоротилася з 25,2% у 2020 р. до 12,5% у 2024 р.

Найбільш суттєві зміни відбулися у видатках на оборону. Якщо у 2020 р. вони становили 120,4 млрд грн, або 9,3% від усіх видатків, а в 2021 р. – 127,5 млрд грн, або 8,6%, то в 2022 р., з початком повномасштабної агресії, оборонні видатки зросли до 1 142,9 млрд грн, або 42,2% усіх бюджетних витрат. У 2023 р. зростання цього напрямку видатків продовжилося – 2 097,7 млрд грн, або 52,3%. У 2024 році оборонні видатки досягли 2 305,2 млрд грн, що становить 51,4% усіх видатків державного бюджету. Таким чином, із кожна друга гривня видатків державного бюджету у 2022–2024 рр. спрямовувалася на сектор оборони (див. табл. 2.2). Водночас різке зростання оборонних видатків супроводжувалося накопиченням дебіторської заборгованості Міноборони – до 293,9 млрд грн, з яких понад 54,9 млрд грн

становили прострочені зобов'язання, що вказує на проблеми з виконанням контрактів у воєнний період [26].

Таблиця 2.2

**Обсяг і структура видатків
Державного бюджету України у 2020–2024 рр. ***

Вид надходжень	Назва показника	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Загальнодержавні функції	Обсяг, млрд грн	324,6	409,5	338,8	473,5	562,2
	Частка, %	25,2%	27,5%	12,5%	11,8%	12,5%
Оборона	Обсяг, млрд грн	120,4	127,5	1 142,9	2 097,6	2 305,2
	Частка, %	9,3%	8,6%	42,2%	52,3%	51,4%
Громадський порядок, безпека та судова влада	Обсяг, млрд грн	151,8	174,3	443,3	574,7	692,7
	Частка, %	11,8%	11,7%	16,4%	14,3%	15,4%
Економічна діяльність	Обсяг, млрд грн	133,6	187,7	95,4	134,3	163,1
	Частка, %	10,4%	12,6%	3,5%	3,3%	3,6%
Охорона навколишнього природного середовища	Обсяг, млрд грн	43,2	8,2	4,7	5,2	9,5
	Частка, %	3,4%	0,6%	0,2%	0,1%	0,2%
Житлово-комунальне господарство	Обсяг, млрд грн	0,3	0,2	0,5	8,4	7,5
	Частка, %	0,0%	0,0%	0,0%	0,2%	0,2%
Охорона здоров'я	Обсяг, млрд грн	124,9	170,5	184,3	179,3	201,4
	Частка, %	9,7%	11,4%	6,8%	4,5%	4,5%
Духовний та фізичний розвиток	Обсяг, млрд грн	12,1	17,2	11,1	11,8	16,0
	Частка, %	0,9%	1,2%	0,4%	0,3%	0,4%
Освіта	Обсяг, млрд грн	61,7	63,8	58,5	60,5	64,7
	Частка, %	4,8%	4,3%	2,2%	1,5%	1,4%
Соціальний захист та соціальне забезпечення	Обсяг, млрд грн	315,4	331,3	426,0	469,2	464,0
	Частка, %	24,5%	22,2%	15,7%	11,7%	10,3%
Всього	Обсяг, млрд грн	1 288,0	1 490,3	2 705,4	4 014,4	4 486,7
	Частка, %	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

* Складено на основі [30].

Впродовж досліджуваного періоду значно зросли також видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу – з 151,8 млрд грн, або 11,8% від усіх видатків державного бюджету у 2020 р. до 692,7 млрд грн, або 15,4% у 2024 р. (див. табл. 2.2). Це зростання пояснюється збільшенням обсягів фінансування Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Національної поліції України, органів прокуратури та судової системи. У умовах воєнного стану такі видатки є критично важливими для підтримання внутрішньої безпеки та правопорядку.

Варто зазначити, що видатки на економічну діяльність впродовж досліджуваного періоду були дуже нестабільними в абсолютних обсягах та мали тенденцію до скорочення у відносному вимірі. У 2022 р. зазначені видатки скоротилися майже вдвічі порівняно з попереднім роком – з 187,7 млрд грн до 95,4 млрд грн, а їхня частка за цей період зменшилася з 12,6% до 3,5%. В подальших роках досліджуваного періоду обсяг видатків на економічну діяльність зріс до довоєнного рівня та в 2024 р. навіть перевищив його, однак частка залишилася на рівні 3,3–3,6% від усіх видатків державного бюджету. На нашу думку, це обґрунтовано на період дії воєнного стану та свідчить про зміну пріоритетів у публічних фінансах та суттєве обмеження фінансування інвестиційних проєктів, інновацій, підтримки галузей та регіонального розвитку. За даними Рахункової палати, у 2024 році значна частина інвестиційних проєктів, які здійснювалися за рахунок кредитів (позик), залучених від іноземних держав, іноземних фінансових установ і міжнародної фінансової допомоги виконувалась на рівні лише 33,2%, переважно через збройну російську агресію проти України та неможливість реалізації проєктів у прифронтових та деокупованих територіях [26].

Спрямування коштів на охорону здоров'я у 2020 р. займало 9,7% видатків державного бюджету, але до 2024 р. їх частка зменшилася до 4,5%. При цьому абсолютний обсяг видатків у 2024 р. залишався доволі високим – 201,4 млрд грн. Це відображає стабільний розвиток системи медичних гарантій у складних умовах війни.

Напрямок бюджетних видатків «освіта» також зазнав скорочення частки у бюджеті – з 4,8% у 2020 р. до 1,4% у 2024 р., що є наслідком перерозподілу коштів на оборону. Аналогічно відбувалося і зі сферою соціального захисту та соціального забезпечення, частка якої впала з 24,5% у 2020 р. до 10,3% у 2024 р. Попри збільшення абсолютного обсягу соціальних видатків (з 315,4 млрд грн до 464,0 млрд грн), їхня частка зменшилася через стрімке зростання оборонних витрат (див. табл. 2.2).

Проведений аналіз видатків державного бюджету засвідчує, що з 2020 р. до 2024 р. державні фінанси України були вимушено переорієнтовані на фінансування оборонної та безпекової сфер. Водночас відбулося суттєве скорочення часток видатків на інші напрямки – освіту, охорону здоров'я, економічний розвиток і соціальний захист. Це створює значні ризики для повоєнного відновлення. Однак завдяки насамперед дефіцитному фінансуванню та можливості залучення зовнішнього фінансування у вигляді трансфертів та запозичень, зазначені напрямки не зазнали скорочення фінансування в абсолютних значеннях. Сформована структура видатків державного бюджету відображає пріоритет виживання держави у воєнних умовах, але водночас формує виклики для довгострокового економічного й соціального зростання.

Таким чином, ключовим викликом системи управління публічними фінансами в Україні є збалансованість бюджету. Умови воєнного стану зумовлюють головну невизначеність у бюджетному плануванні, що об'єктивно ускладнює можливості формувати достовірні бюджетні плани. Однак невирішеність цієї головної проблеми формує суттєві ризики для функціонування держави та її обороноздатності. Враховуючи зазначене потребує оновлення середньострокової стратегії [55], яка б змогла визначити реальну рамку для формування бюджету з урахування наявних безпекових ризиків. Крім цього, наявний стан у бюджетному плануванні потребує дієвих кроків щодо фіскальної консолідації. Бюджетні видатки, які не мають підтвердженої ефективності та не пов'язані із актуальними завданнями щодо

обороздатності не можуть включатися до бюджетних планів. Для України залишається також актуальним пошук внутрішніх джерел наповнення бюджету, що пов'язане насамперед із усуненням порушень у фіскальній політиці при здійсненні контрольних повноважень у податковій та митній сфері. Узагальнюючи зазначимо що ефективна система управління публічними фінансами в Україні в умовах воєнного стану потребує не лише збалансування бюджетних параметрів, а й формування нової культури середньострокового і стратегічного планування.

2.2. Сучасний стан і тенденції розвитку місцевих фінансів в умовах децентралізації

Місцеві фінанси відіграють особливо важливу роль в умовах воєнного стану. Органи місцевого самоврядування стикаються з новими викликами, які раніше не були характерними для територіальних громад, відтак адаптація і використання інструментарію місцевих фінансів дає змогу адекватно реагувати на наявні проблеми та належним чином виконувати функції органів місцевого самоврядування в інтересах жителів громад. Значною мірою цьому сприяла децентралізаційна реформа, яка позитивно позначилася на ресурсному потенціалі місцевих бюджетів та зміцненні фінансових повноважень органів місцевого самоврядування. Таким чином, в умовах війни саме місцеві бюджети забезпечують безперервність життєво важливих суспільних послуг, дають змогу підтримувати соціально вразливі групи населення та оперативно відновлювати місцеву інфраструктуру. Крім цього, спроможність громад мобілізувати необхідні доходи та ефективно використовувати кошти місцевих бюджетів стає важливим чинником підвищення стійкості територіальних.

Попри суттєві зовнішні шоки та трансформації економічного середовища місцеві фінанси демонстрували відносну стабільність. У 2020–2021 рр. доходи помірно зростали – з 509,6 млрд грн до 608,5 млрд грн, що

відповідало поступовому відновленню економіки після пандемічних обмежень. У 2022 р. відбулося скорочення доходів до 566,4 млрд грн, що логічно пояснюється запровадженням воєнного стану, падінням ВВП, релокацією підприємств та зменшенням податкової бази. Водночас уже у 2023–2024 рр. доходи зростають до 709,1 млрд грн, що свідчить про адаптацію економічних процесів, збільшення податкових надходжень, суттєве пожвавлення зовнішньої торгівлі та розширення бази оподаткування. Важливо зауважити, що співвідношення доходів місцевих бюджетів до ВВП впродовж зазначеного періоду мало негативну динаміку. Зазначений показник скоротився з 12,1% до 9,3% (рис. 2.3).

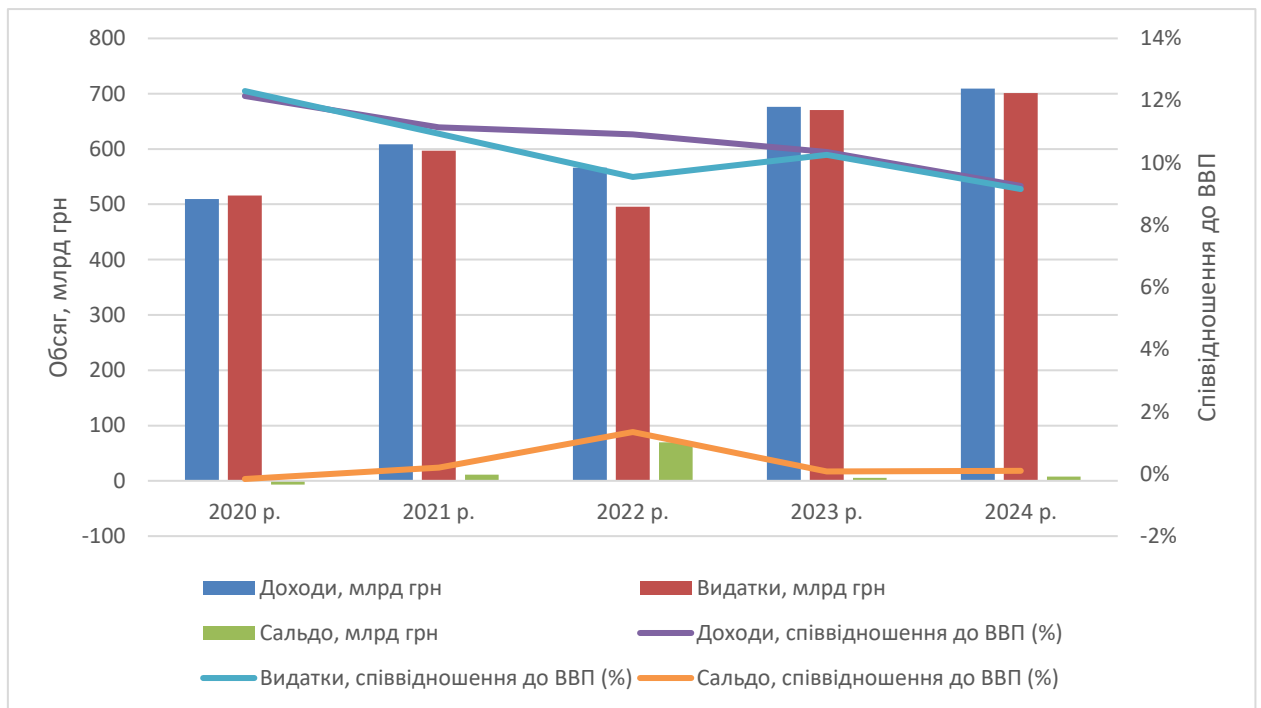

Рис. 2.3. Обсяги доходів, витратків та дефіциту місцевих бюджетів в Україні та їх співвідношення до ВВП у 2020–2024 рр.*

Динаміка витратків характеризується більш різкими коливаннями, що є прямим відображенням кризових явищ та зміною адміністративного регулювання порядку здійснення витратків. Якщо у 2020–2021 рр. витатки місцевих бюджетів коливалися в межах 516–597 млрд грн, то у 2022 р.

* Складено на основі [30].

спостерігається суттєве зменшення до 495,6 млрд грн, що пов'язано переважно з запровадженням обмежень щодо здійснення касових видатків органами казначейства [51]. У 2023–2024 рр. видатки знову зростають до 701,3 млрд грн, що є наслідком послаблення адміністративних обмежень та зростанням ресурсної бази місцевих бюджетів.

Різна динаміка доходів і видатків місцевих бюджетів відобразилася на їхньому сальдо. Характерною особливістю динаміки зазначеного показника є наявність помітного профіциту у 2022 р. Після дефіциту у 2020 р. (–0,2%) та невеликого профіциту 2021 р. (0,2%), місцеві бюджети у 2022 р. формують суттєвий профіцит у 69,9 млрд грн (1,3% ВВП). Свідченням незбалансованості публічних фінансів є той факт, що у зазначений рік, державний бюджету було виконано з рекордним на той час дефіцитом. Це є яскравим проявом вертикального фіскального розриву, коли на одному рівні бюджету акумулюються зобов'язання уряду, а на іншому – акумулюються доходи, які не використовуються.

Значною мірою вказана ситуація була наслідком практики оподаткування податку на доходи фізичних осіб грошового забезпечення військовослужбовців та службовців правоохоронних органів. З введенням воєнного стану було оголошено мобілізацію військовозобов'язаних та значно розширено штатну чисельність підрозділів збройних сил України. Крім цього, з різко зросли розміри самого грошового забезпечення. Отже, база оподаткування податку на доходи фізичних осіб суттєво зросла і, таким чином, збільшилися доходи місцевих бюджетів від цього податку. Ситуацію було виправлено у 2023 р. шляхом внесення змін у законодавство і спрямуванням відповідних доходів від оподаткування грошового забезпечення військовослужбовців та службовців правоохоронних органів до державного бюджету. Таким чином, у 2023–2024 рр. сальдо знову стабілізується на рівні 5,4–7,9 млрд грн.

Вплив різних чинників на формування доходів місцевих бюджетів, основними з яких, на нашу думку, є запровадження воєнного стану, внесення

законодавчих змін, продовження децентралізаційної реформи. Позначився на зміні структури доходів місцевих бюджетів. Загалом у 2020–2024 рр. доходи основних груп надходжень місцевих бюджетів України демонструють помірне зростання. Загальний обсяг доходів зріс із 509,6 млрд грн у 2020 р. до 709,1 млрд грн у 2024 р., що свідчить про зростання ролі місцевих бюджетів у забезпеченні функціонування територіальних громад. Водночас структура цих доходів змістилася у бік підвищення частки податкових надходжень: з 56,0% у 2020 р. до 62,2% у 2024 р. (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Обсяг і структура доходів місцевих бюджетів України у 2020–2024 рр. *

Вид надходжень	Назва показника	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Податкові надходження	Обсяг, млрд грн	285,6	346,7	393,5	434,5	441,1
	Частка, %	56,0%	57,0%	69,5%	64,2%	62,2%
Неподаткові надходження	Обсяг, млрд грн	21,5	27,2	22,0	36,5	43,6
	Частка, %	4,2%	4,5%	3,9%	5,4%	6,1%
Доходи від операцій з капіталом	Обсяг, млрд грн	3,5	3,5	2,3	3,6	4,9
	Частка, %	0,7%	0,6%	0,4%	0,5%	0,7%
Офіційні трансферти	Обсяг, млрд грн	198,4	230,6	148,3	201,4	218,9
	Частка, %	38,9%	37,9%	26,2%	29,8%	30,9%
Цільові фонди	Обсяг, млрд грн	0,6	0,6	0,3	0,4	0,6
	Частка, %	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%
Всього	Обсяг, млрд грн	509,6	608,5	566,4	676,4	709,1
	Частка, %	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Таким чином, внесення законодавчих змін, які спрямовують надходження від оподаткування податком на доходи фізичних осіб грошового забезпечення військовослужбовців та службовців правоохоронних органів не мала негативного впливу на загалом позитивну динаміку податкових надходжень місцевих бюджетів. Це підкреслює значення податку на доходи

* Складено на основі [30].

фізичних осіб, єдиного податку та плати за землю як основи фіскальної спроможності громад, адже саме вони залишаються найбільш стабільним джерелом наповнення місцевих бюджетів.

Неподаткові надходження місцевих бюджетів, на відміну від податкових, демонструють значну волатильність. Їхня частка коливалася від 4,2% у 2020 р. до 6,1% у 2024 р., що пов'язано зі зміною власних надходжень бюджетних установ, зокрема від благодійних надходжень, що мають цільове призначення. Доходи від операцій з капіталом залишаються незначними (0,4–0,7%) і не мають суттєвого впливу на загальну структуру доходів (див. табл. 2.3). Це свідчить про обмеженість інвестиційних та приватизаційних процесів на місцевому рівні в умовах високих ризиків та невизначеності.

Особливу увагу привертає динаміка офіційних трансфертів, переважну частку у яких займають міжбюджетні трансферти. Їхня частка знизилась із 38,9% у 2020 р. до 30,9% у 2024 р. Пік їхнього скорочення припадає на 2022 р. (26,2%), що пов'язано з переглядом державних програм підтримки та припиненням надання низки субвенцій інвестиційного спрямування. Крім цього, після введення воєнного стану було зупинено механізм фінансування проєктів за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку. Хоч абсолютні обсяги трансфертів продовжують зростати після 2022 р., (з 148,3 млрд грн у 2022 р. до 218,9 млрд грн у 2024 р.), їхній обсяг не досягнув довоєнного рівня (див. табл. 2.3). Цільові фонди, як і раніше, відіграють мінімальну роль у структурі доходів (0,1%), що відображає їхню специфічність та вузьке призначення.

Загалом аналіз засвідчує, що місцеві бюджети пройшли складний період трансформацій: з одного боку, вони зазнали тиску через запровадження воєнного стану та звуження дохідної бази місцевих бюджетів, а з іншого – продемонстрували стійкість і зростання податкової бази. У 2024 р. доходи місцевих бюджетів досягли найбільшого значення за аналізований період, що вказує на здатність громад адаптуватися до кризових умов, активізувати роботу з ресурсами і збільшувати власні надходження. Це підкреслює

важливість подальшого розвитку фінансової децентралізації та зміцнення інституційної спроможності місцевого самоврядування.

Зміни, які відбулися в нашій країні під впливом повномасштабної війни, окупації частини території, законодавчі зміни, велика кількість внутрішньо-переміщених осіб позначилися на пріоритетах витрачання коштів місцевих бюджетів. У 2020–2024 рр. структура видатків місцевих бюджетів України зазнала суттєвих змін, що відображає трансформацію потреб громад в умовах пандемії, економічної нестабільності та повномасштабної війни. Загальний обсяг видатків знизився у 2022 р. до 495,6 млрд грн, але вже у 2023–2024 рр. зріс до 701,3 млрд грн, що свідчить про адаптацію громад і поступове відновлення фінансової активності (табл. 2.4). Пріоритети витрачання коштів змінювалися відповідно до актуальних потреб, при цьому територіальні громади значні ресурси спрямовували на забезпечення безпеки, підтримку критичної інфраструктури та соціальних послуг.

Видатки на загальнодержавні функції впродовж досліджуваного періоду залишалися вагомим напрямом видатків місцевих бюджетів, хоч їхня частка дещо скоротилася з 17,4% у 2020 р. до 16,8% у 2024 р. Зниження частки у 2022 р. (13,6%) можна пояснити тимчасовою концентрацією ресурсів на інших напрямках, насамперед безпеці й соціальному захисті. Видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу зросли з 1,8 млрд грн у 2020 р. до 20,1 млрд грн у 2024 р., а їх частка збільшилася у понад чотири рази – з 0,4% до 2,9% (див. табл. 2.4). Це свідчить про суттєве підсилення місцевих програм безпеки в територіальних громадах.

Доволі неоднозначною є динаміка видатків місцевих бюджетів на економічну діяльність. Якщо у 2020 р. цей напрям видатків становила 93,9 млрд грн, або 18,2% від загального обсягу, то у 2024 р. – 96,7 млрд грн, або 13,8%. Водночас впродовж досліджуваного періоду привертає увагу 2022 р., коли обсяг зазначених видатків зменшився до 9434 млрд грн, що майже в два рази менше порівняно з попереднім роком. Це пояснюється насамперед запровадженням адміністративних обмежень на капітальні

видатки з введенням воєнного стану. Послаблення адміністративних обмежень в наступні роки призвело до збільшення обсягів цих видатків.

Таблиця 2.4

**Обсяг і структура видатків
місцевих бюджетів України у 2020–2024 рр. ***

Вид надходжень	Назва показника	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Загальнодержавні функції	Обсяг, млрд грн	89,7	86,3	67,2	119,7	117,6
	Частка, %	17,4%	14,5%	13,6%	17,9%	16,8%
Громадський порядок, безпека та судова влада	Обсяг, млрд грн	1,8	1,7	11,1	16,8	20,1
	Частка, %	0,4%	0,3%	2,2%	2,5%	2,9%
Економічна діяльність	Обсяг, млрд грн	93,9	112,4	61,1	113,0	96,7
	Частка, %	18,2%	18,8%	12,3%	16,8%	13,8%
Охорона навколишнього природного середовища	Обсяг, млрд грн	2,4	2,4	0,5	1,2	0,9
	Частка, %	0,5%	0,4%	0,1%	0,2%	0,1%
Житлово-комунальне господарство	Обсяг, млрд грн	32,1	56,7	40,6	62,0	58,6
	Частка, %	6,2%	9,5%	8,2%	9,2%	8,4%
Охорона здоров'я	Обсяг, млрд грн	50,9	33,1	31,0	38,2	37,1
	Частка, %	9,9%	5,5%	6,3%	5,7%	5,3%
Духовний та фізичний розвиток	Обсяг, млрд грн	21,9	27,4	22,6	26,7	29,3
	Частка, %	4,2%	4,6%	4,6%	4,0%	4,2%
Освіта	Обсяг, млрд грн	199,4	249,1	232,3	248,2	283,7
	Частка, %	38,6%	41,7%	46,9%	37,0%	40,5%
Соціальний захист та соціальне забезпечення	Обсяг, млрд грн	24,0	28,1	29,2	44,9	57,2
	Частка, %	4,6%	4,7%	5,9%	6,7%	8,2%
Всього	Обсяг, млрд грн	516,2	597,2	495,6	670,6	701,3
	Частка, %	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Видатки місцевих бюджетів на житлово-комунальне господарство залишаються важливим напрямом видатків. Територіальні громади несуть

* Складено на основі [30].

відповідальність за тепло, водопостачання й утримання інфраструктури. Обсяг цих видатків послідовно зростав з 32,1 млрд грн у 2020 р. до 58,6 млрд грн у 2024 р., а частка коливалася в межах 6,2–8,4% (див. табл. 2.4). Зростання у 2023–2024 рр. зумовлене необхідністю відновлення зруйнованих мереж, ремонтом комунальних об'єктів та підготовкою до опалювальних сезонів в умовах енергетичної нестабільності. Видатки на охорону навколишнього середовища залишалися низькими, з часткою лише 0,1–0,5 %, що свідчить про обмежені можливості громад фінансувати екологічні програми в кризових умовах.

На нашу думку, дуже показовою є динаміка видатків місцевих бюджетів на охорону здоров'я. У 2020 р. вони становили 50,9 млрд грн, або 9,9% від загального обсягу видатків, тоді як у 2024 р. – 37,5 млрд грн, або 5,3 % (див. табл. 2.4). Зменшення частки пояснюється реформою фінансування, передачею повноважень Національній службі здоров'я України та зміною механізмів оплати медичних послуг. Проте місцеві бюджети продовжують відігравати важливу роль у фінансуванні медичних закладів, первинної медичної допомоги, забезпечення обладнанням і підтримку медичних закладів у прифронтових регіонах.

Видатки на освіту традиційно становлять найбільшу частку видатків місцевих бюджетів. Впродовж досліджуваного періоду їхня частка зросла з 38,6% у 2020 р. до 40,5% у 2024 р, а обсяг збільшився при цьому з 199,4 млрд грн до 283,7 млрд грн. Це свідчить про ключову роль територіальних громад у забезпеченні освітніх послуг. Також територіальні громади відповідальні за облаштування безпечного простору для навчання в умовах війни, що потребує витрачання бюджетних коштів на облаштування укриттів та інші критично важливі заходи. Видатки місцевих бюджетів на соціальний захист зросли з 4,6% у 2020 р. до 8,2% у 2024 р. При цьому вони стрімко збільшилися в абсолютному вимірі – з 24,0 млрд грн у 2020 р. до 57,2 млрд грн у 2024 р., або в 2,4 рази. Це пов'язано необхідністю

забезпечення підтримки внутрішньо переміщеним особам, виплату допомог та реалізацію соціальних програм.

Загалом аналіз видатків місцевих бюджетів засвідчує, що у 2020–2024 рр. місцеві бюджети продемонстрували адаптивність до кризових умов. Структура видатків змістилася у бік безпеки, ЖКГ, освіти та соціального захисту, що відповідає новим потребам громад. Попри фінансовий тиск та зростання навантаження, місцеві бюджети виконали свою ключову роль у забезпеченні життєдіяльності територій, що підтверджує їх важливість у системі публічних фінансів.

РОЗДІЛ III

НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПУБЛІЧНИМИ ФІНАНСАМИ В УКРАЇНІ

Функціонування публічних фінансів в Україні дає змогу органам державного управління та місцевого самоврядування належним чином виконувати визначені функції. Втім, виявлені у процесі дослідження проблеми засвідчують про наявність потенціалу для вдосконалення. Умови військової агресії РФ проти України формують особливі умови функціонування національної економіки та українського суспільства. З одного боку, це потребує унікальних рішень у сфері управління публічними фінансами, однак при цьому можна відштовхуватися від наявних можливостей та враховувати при цьому кращий зарубіжний досвід.

Варто зазначити, що в Україні ухвалено Стратегію реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки та план заходів з її реалізації. Метою стратегії є «проведення структурних економічних реформ, вирішення завдання прискорення соціально-економічного розвитку України, у тому числі забезпечення переходу до ресурсозберігаючої соціально-інклюзивної економіки, є неможливими без ефективного функціонування системи управління державними фінансами» [54]. На нашу думку системною вадою цього документа є те, що він сфокусований лише на окремий сегмент публічних фінансів – державні фінанси. Виходячи з цього, розробники документа передбачили завдання щодо виконання плану заходів міністерства та іншим центральним органам виконавчої влади.

На нашу думку, обмеження стратегічного документу лише державними стратегіями формує основу для фрагментарності рішень у сфері публічних фінансів. Як засвідчили результати проведеного дослідження для державних і місцевих фінансів характерно багато спільних проблем. Відтак бажаного ефекту можна досягти в тому випадку, якщо застосовувати комплексний підхід до їх вирішення. В умовах фіскальної децентралізації, коли роль

місцевих фінансів постійно посилюється, а взаємозалежність між державним та місцевими бюджетами стає дедалі тіснішою, потреба в гармонізованій політиці удосконалення публічних фінансів є очевидною. До того ж окремі завдання, визначені у Стратегії, фактично неможливо реалізувати без системного залучення органів місцевого самоврядування та їх фінансових інституцій.

Ще один важливий момент, який привертає увагу – цей документ затверджено ще у 2021 р. і з тих пір не зроблено жодних коригувань. Як з'ясовано за результатами проведеного дослідження функціонування публічних фінансів в умовах війни має багато своїх особливостей. Відтак застосування стратегічного документу, який ухвалювався в мирний період та неадаптованого до періоду війни несе в собі ризик або ж недоцільних змін у сфері публічних фінансів або ж або ж документа, який не виконують через втрату актуальності.

Важливо також зазначити, що сама Стратегія 2022–2025 років закладає достатньо амбітні цілі, які відображають сучасні підходи до управління публічними фінансами, зокрема цифровізацію бюджетних процесів, розвиток середньострокового планування, удосконалення управління державним боргом та запровадження оцінювання ефективності видатків. Однак успішність реалізації цих напрямів суттєво залежить від того, наскільки стратегічні інструменти будуть узгоджені з реальними потребами секторів державних і місцевих фінансів та інших суб'єктів управління публічними фінансами. У цьому контексті актуальним є посилення зв'язку між цілями Стратегії та положеннями інших державних документів, включно зі Стратегією відновлення України, Планом реформ ЄС та галузевими програмами. Без такого узгодження існує ризик дублювання окремих заходів, розриву між плануванням та виконанням бюджету або неефективного використання міжнародної фінансової допомоги. Отже, Стратегія потребує не лише оновлення змісту, а й переосмислення її місця у ширшій системі

стратегічного управління публічними фінансами, що має враховувати як воєнні реалії, так і вимоги майбутньої євроінтеграції України.

Управління публічними фінансами в Україні в останнє десятиліття роки відбувається в умовах надзвичайно високої турбулентності, зумовленої поєднанням воєнних, економічних, епідеміологічних та інституційних викликів. На нашу думку, з огляду на зазначене, потрібно раціонально визначити цілі вдосконалення управління публічними фінансами. В сучасних умовах, головним напрямом удосконалення має стати збереження української державності. Це потребує розроблення та застосування інструментарію спроможного забезпечувати стійкість фінансової системи навіть за умов глибоких шоків та непередбачуваних змін зовнішнього середовища.

Поділяємо позицію А. Крисоватого, що «у контексті зростаючих ризиків і нестабільності на міжнародній арені, внаслідок військової агресії росії, всі держави повинні розвивати комплексні підходи до забезпечення фінансової стабільності та економічного зростання» [38]. Таким чином, вважаємо за необхідне розвиток елементів міжнародного права, які б давали змогу скоординовано реагувати на наявні безпекові виклики. При цьому потребують гармонізації підходи до управління публічними фінансами країнами-партнерами за умови наявності загроз. Інституалізація міжнародно-правових відносно у сфері координації зусиль для подолання ситуації невизначеності спроможна стати одним із чинників для гармонізації відносин у цій сфері.

На нашу думку, важливо також поглиблювати координацію у сфері макрофінансової допомоги та обміну інформацією, що забезпечить своєчасну підтримку держав, які зазнають зовнішніх шоків. У довгостроковій перспективі це сприятиме формуванню стійкішої глобальної фінансової архітектури, здатної ефективно відповідати на нові виклики безпеки та розвитку. Здобути Україною та країнами-партнерами досвід засвідчує незамінну роль макрофінансової допомоги для забезпечення життєдіяльності держави та можливості продовжити протистояти агресії. Втім ухвалення рішень щодо надання фінансової допомоги супроводжуються невизначеністю,

що генерує ризики спроможності підтримувати належне виконання функцій держави. В умовах протистояння невизначеність слугує елементом, який збільшує ймовірність отримання переваги в тривалому протистоянні, де ресурси відіграють ключову роль. Відтак невизначеність не лише послаблює позиції країни на міжнародній арені, а й безпосередньо ускладнює можливість протидіяти агресії.

У таких умовах особливої ваги набуває формування передбачуваних та інституційно закріплених механізмів макрофінансової підтримки, які б мінімізували залежність від політичних коливань та зовнішніх рішень, що приймаються із запізненням. Систематизація процедур ухвалення рішень, у тому числі через створення багаторічних програм підтримки, дали б змогу забезпечити стабільність надходження ресурсів і посилити фінансове планування в країнах-реципієнтах допомоги. Крім цього, запровадження уніфікованих критеріїв визначення потреб та ризиків сприяло б підвищенню прозорості міжнародної взаємодії й уникненню асиметрій у наданні фінансових ресурсів. На нашу думку, для України це б означало вищий рівень стійкості у протистоянні агресії та можливість формувати більш прогнозовану бюджетну політику. У ширшому розумінні подібні інституційні інновації створювали б умови для зміцнення колективної безпеки, де фінансова стійкість держав розглядається як фундаментальна складова політичної та воєнної стабільності.

Дієвим інструментом управління публічними фінансами в умовах суттєвих політичних та фінансових ризиках є розвиток практики середньострокового планування боргової політики. Такий підхід дозволяє не лише оптимізувати структуру запозичень і зменшити вразливість держави до зовнішніх шоків, а й формувати більш передбачувану траєкторію боргового навантаження у довгостроковій перспективі.

Вирішення цього основного завдання – забезпечення сталого фінансування суспільних потреб в умовах невизначеності відкриває перспективи вирішення інших завдань. Насамперед це створює простір для

впровадження системних реформ, спрямованих на підвищення ефективності використання публічних коштів і посилення інституційної спроможності органів державного управління та місцевого самоврядування. Крім цього, стабільна фінансова основа дає змогу спрямовувати ресурси не лише на поточні потреби, а й на стратегічні інвестиції, що забезпечують довгострокове зростання та підвищення конкурентоспроможності економіки.

Для реалізації зазначених завдань першочергово потрібно звернути увагу на узгодженість інструментарію публічних фінансів із сформованими стратегічними пріоритетами. Одним з пріоритетів сучасної політики у сфері публічних фінансів в контексті реалізації першочергових заходів для забезпечення обороноздатності має стати розвиток оборонно-промислового комплексу. На думку І. Луніної, «до інструментів фіскальної політики, спрямованої на вирішення стратегічних завдань розвитку оборонно-промислового комплексу України, віднести: пільгові умови оподаткування суб'єктів ОПК, серед яких: преміальна прискорена амортизація нових виробничих основних засобів четвертої групи «машини та обладнання»; пільгову ставку з податку на прибуток (15 %); інноваційну і навчальну пільги з податку на прибуток підприємств, що враховують їх витрати на НДДКР, інновації та навчання персоналу; звільнення від ПДВ операцій з ввезення на митну територію України і постачання на митній території України нового устаткування (обладнання) і комплектуючих до нього тощо» [41].

Аналіз динаміки доходів державного бюджету за останні роки засвідчує, що бюджет формувався на тлі падіння економічної активності, руйнування виробничих потужностей та скорочення експортних можливостей. У цих умовах особливої ваги набувають питання розширення податкової бази та підвищення ефективності адміністрування податків. Стратегія управління державними фінансами підкреслює важливість боротьби з тіньовою економікою, удосконалення системи податкового контролю та запровадження ризик-орієнтованих підходів до перевірок. Міжнародні дослідження свідчать, що саме цифровізація податкових процедур, використання великих масивів

даних та автоматизованих систем аналізу є ключовими чинниками зростання доходів у країнах із високим рівнем фіскальних ризиків [1].

В умовах воєнного стану особливу увагу привертає управління публічними видатками. Окремі вчені вважають за доцільне формувати парадигму витрачання бюджетних коштів з урахуванням «розроблення та реалізації програм фінансового забезпечення переходу України до впровадження програм відбудови, а також відновлення стабільного поступального розвитку» [39]. Втім, як засвідчили результати проведеного дослідження, це потребує особливо виваженого підходу до планування державних видатків, коли поряд із забезпеченням невідкладних воєнних потреб зберігатимуться мінімально необхідні інвестиції у людський капітал та критичну інфраструктуру.

У цьому контексті особливої ваги набуває розвиток середньострокового бюджетного планування. Концепція середньострокових видаткових рамок (Medium-Term Expenditure Framework), на яку орієнтуються документи ОЕСД та Світового банку, дає змогу узгоджувати щорічні бюджетні рішення з довгостроковими стратегічними цілями держави [1]. Попри те, що в Україні сформовано законодавчу базу для застосування середньострокового бюджетного планування, воно ще повноцінно не імplementовано. На різних рівнях часто зустрічаються факти формального підходу до розроблення середньострокових бюджетних планів, а затверджені у визначеній процедурі рамки часто порушуються. Справжнє середньострокове планування створює підґрунтя для системного перегляду бюджетних програм, зокрема через проведення оглядів ефективності (spending reviews), які дозволяють ідентифікувати малоефективні або застарілі напрями фінансування.

Важливу роль у забезпеченні ефективності використання публічних коштів відіграє система оцінювання результативності бюджетних видатків. Однак часто показники результативності мають формальний характер, а оцінювання програм не призводить до реального перерозподілу ресурсів. Вдосконалення управління публічними фінансами вимагає поглиблення

культури оцінювання, коли результати аналізу ефективності стають основою для ухвалення рішень, а не лише елементом звітності. Розвиток практики проведення оглядів бюджетних видатків та раціонального оцінювання бюджетних програм спроможне вплинути на підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів.

Окремий вимір у системі публічних фінансів становлять місцеві фінанси. Децентралізаційна реформа привела до суттєвого розширення фіскальних повноважень територіальних громад та підвищення їхньої фінансової самостійності. В умовах воєнного стану саме територіальні громади беруть на себе значну частину відповідальності за забезпечення базових суспільних послуг, підтримку внутрішньо переміщених осіб, організацію гуманітарних програм, утримання комунальної інфраструктури та місцевої безпеки. Таким чином, місцеві фінанси перетворюються на критично важливий інструмент забезпечення стійкості територій. Однак водночас різко загострюються проблеми нерівномірності ресурсної забезпеченості громад, обмеженості їх аналітичної та управлінської спроможності, а також залежності від трансфертів із державного бюджету.

Якість управління місцевими фінансами значною мірою визначається інституційною спроможністю органів місцевого самоврядування. Для її підвищення важливо не лише вдосконалювати нормативно-правове забезпечення управління місцевими фінансами, а й розвивати фінансову освіту та формувати запит в населення територіальних громад на раціональне й ефективне управління місцевими фінансами.

Важливим чинником модернізації управління публічними фінансами є цифровізація. Україна вже досягла помітного прогресу в цій сфері: функціонують системи електронних закупівель, портал відкритих даних про публічні фінанси, електронні сервіси для платників податків. Однак цифровізація поки що не повністю перетворила логіку прийняття фінансових рішень. Зарубіжний досвід свідчить, що ефективна цифрова трансформація публічних фінансів передбачає не лише перенесення існуючих процедур у

електронну форму, а й побудову інтегрованих інформаційних систем, які дозволяють у режимі реального часу аналізувати стан бюджетів, моделювати різні сценарії розвитку подій та оцінювати наслідки тих чи інших рішень. Для України це особливо актуально, оскільки в умовах війни швидкість та обґрунтованість фінансових рішень безпосередньо впливають на здатність держави реагувати на загрози.

Не менш важливим напрямом вдосконалення управління публічними фінансами є підвищення прозорості та підзвітності. Відкритість інформації про доходи, видатки та державний борг, доступність даних для громадян, експертів і міжнародних партнерів підсилює довіру до державних інституцій та створює додаткові стимули для підвищення ефективності використання коштів. Україна вже посідає відносно високі позиції у міжнародних рейтингах бюджетної прозорості, однак існує значний потенціал для удосконалення формату подання інформації, її деталізації та інтерпретації. Залучення громадськості до обговорення бюджетних пріоритетів, розширення практик учасницького бюджетування, публікація результатів аудитів ефективності сприяють формуванню відповідальної фінансової культури як на центральному, так і на місцевому рівні.

У контексті воєнних та повоєнних викликів удосконалення управління публічними фінансами виступає ключовою передумовою не лише фіскальної рівноваги, а й відновлення економіки, зміцнення соціальної стійкості та інтеграції України до європейського фінансового простору. Саме тому питання реформування публічних фінансів дедалі частіше розглядаються не як технічний аспект діяльності держави, а як центральний елемент її довгострокової стратегії розвитку.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Дослідження обраного предмета дало нам підстави зробити такі висновки та пропозиції.

1) Публічні фінанси відіграють виняткову важливу роль у забезпеченні життєдіяльності країни, особливо в період воєн та інших кризових ситуацій, шляхом забезпечення суспільних благ населенню та економічним суб'єктам. Публічні фінанси при цьому виконують три основні функції – алокаційну (розміщення фінансових ресурсів в тих сферах, які виробляють необхідні суспільні послуги); дистрибутивну (перерозподіл фінансових ресурсів між економічними суб'єктами з метою усунення надмірної нерівності в суспільстві) та стабілізаційну (макроекономічне регулювання, в тому числі економічних циклів шляхом зменшення їхньої амплітуди із застосування інструментарію публічних фінансів).

2) У фінансовій науці розглядають низку підходів до дослідження діяльності влади у фінансовій системі, переважно використовуючи термінологію «державні фінанси». Доведено доцільність застосування поняття «публічні фінанси», яке охоплює державні фінанси та місцеві фінанси. Такий розширений підхід дає змогу цілісно охопити діяльність органів державного управління та місцевого самоврядування щодо залучення фінансових ресурсів в централізовані фонди та їх використання та комплексно дослідити економічні й соціальні наслідки такої діяльності.

3) Удосконалення управління публічними фінансами в Україні потребує переходу від фрагментованого підходу удосконалення окремих сегментів до цілісної системної стратегії, яка включатиме як державні, так і місцеві фінанси. З огляду на це, встановлено, що застосування чинної Стратегії управління державними фінансами на 2022–2025 роки, сконцентрованої лише на рівні державного управління, призводить до фрагментарності підходів і недостатньої узгодженості рішень у сфері державних і місцевих фінансів. Враховуючи зростання ролі місцевих бюджетів у процесі децентралізації,

стратегію доцільно удосконалити з урахуванням необхідності забезпечення єдиних принципів планування, контролю та оцінювання ефективності на всіх рівнях влади.

4) Необхідно актуалізувати чинну стратегію управління державними фінансами з урахуванням необхідності відображення сучасних викликів, зумовлених повномасштабною війною, руйнацією економічної й соціальної інфраструктури та різким збільшенням потреби у видатках сектору оборони й безпеки. Оновлення стратегії має стосуватися як зміни цілей, так і інструментів, включно з новими механізмами управління доходами, видатками, державним боргом та міжнародною підтримкою. Оновлений документ повинен містити положення щодо управління фінансами в умовах воєнного стану та надзвичайних ситуацій для забезпечення безперервності виконання ключових функцій держави та місцевого самоврядування.

5) Удосконалення управління публічними фінансами в Україні має передбачати розвиток середньострокового планування, як ключової передумови економічної стабільності та соціальної стійкості. Запровадження реальних середньострокових рамок видатків та планів управління державним боргом дасть змогу мінімізувати нераціональний перерозподіл фінансових ресурсів та забезпечити прогнозованість фіскальної політики. Для цього необхідно підвищити політичний статус середньострокового бюджетного планування на центральному і місцевому рівнях та неухильно дотримуватися правил узгодження з ними документів поточного бюджетного планування.

6) Досвід України управління публічними фінансами засвідчує, що зарубіжна макрофінансова допомога відіграє ключову роль у забезпеченні стабільності бюджетної системи під час воєнного стану. Тому важливо створити у міжнародному праві передбачувані, інституційно закріплені механізми міжнародної підтримки, що зменшать залежність від політичних коливань і прискорять ухвалення рішень. Поглиблення координації з зарубіжними партнерами та міжнародними організаціями дасть збалансовано планувати обсяги зовнішнього фінансування та впорядковувати боргову

політику. Такий підхід сприятиме формуванню більш стійкої глобальної фінансової архітектури та посиленню національної безпеки України.

7) Важливим напрямом удосконалення управління публічними фінансами має стати цифровізація операцій, які застосовуються у цій сфері. Для цього необхідне створення інтегрованої інформаційної системи управління публічними фінансами, яка охоплюватиме всі етапи бюджетного процесу, включаючи середньострокове бюджетне планування, звітність та контроль. Для України це особливо важливо, оскільки цифрові інструменти нададуть змогу ухвалювати рішення більш оперативно й обґрунтовано, що є критичним в умовах воєнного стану.

8) В сучасних умовах важливим напрямом удосконалення управління публічними фінансами є зміцнення прозорості, що посилює підзвітність і сприяє підвищенню довіри до державних інституцій. Важливо напрямом є впровадження інструментарію популярного представлення офіційної інформації про публічні фінанси. Розвиток практик учасницького бюджетування, консультацій із громадськістю та залучення експертного середовища допоможе сформувати сучасну фінансову культуру та підвищить легітимність рішень. Прозорість у цій сфері також є важливою умовою ефективної взаємодії з міжнародними партнерами.

9) Доцільно розробити комплекс заходів, які спрямовані на підвищення ефективності використання ресурсів у сфері публічних фінансів. Для цього доцільно, зокрема, встановлювати тісний зв'язок між документами бюджетного планування та затвердженими стратегіями, програмними й прогнозними документами та документами бюджетного планування. Пропонуємо також удосконалити нормативно-правове забезпечення застосування показників результативності бюджетних програм, що передбачатиме як оптимізацію кількості таких показників так і підвищення якості. Доцільно також запровадити практику оглядів ефективності бюджетних видатків, як інструменту запобігання неефективному витрачання бюджетних коштів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Budgeting and Public Expenditures in OECD Countries 2019, OECD Publishing. Paris. 2019. <https://doi.org/10.1787/9789264307957-en>
2. Commonly used terms in public finance and government accounting. The Institute of Chartered Accountants of India. 2022. 86 p. URL: <https://cpgfm.icai.org/wp-content/uploads/2022/07/Commonly-Used-Terms-in-Public-Finance-Government-Accounting-for-uploading.pdf>
3. Communication from the commission to the council. Fiscal policy guidance for 2024. European commission. Brussels, 8.3.2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52023DC0141>.
4. Desyatnyuk O., Krysovaty A., Ptashchenko O., Kyrylenko O. The role of financial inclusion in fostering eco-entrepreneurship within the digital economy. International Journal of Ecosystems and Ecology Science (IJEES). 2025. Vol. 15(1). P. 77–86. URL: <https://doi.org/10.31407/ijeess>
<https://doi.org/10.31407/ijeess15.1>.
5. Fiscal Policy from Pandemic to War. April 2022. Fiscal monitor database. URL: <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/fiscal-monitor/2022/April/English/fiscalmonitorfullreportfigures-apr2022-v6.ashx>
6. Glossary of Public Finance Terms. 2009. URL: <https://www.naco.org/sites/default/files/documents/Glossary%20of%20Public%20Finance%20Terms.pdf>
7. Government expenditure, percent of GDP. URL: <https://www.imf.org/external/datamapper/exp@FPP/USA/FRA/JPN/GBR/SWE/ESP/ITA/ZAF/IND>
8. Government revenue, percent of GDP. URL: <https://www.imf.org/external/datamapper/rev@FPP/USA/FRA/JPN/GBR/SWE/ESP/ITA/ZAF/IND>

9. Gross public debt, percent of GDP. URL: <https://www.imf.org/external/datamapper/d@FPP/USA/FRA/JPN/GBR/SWE/ESP/ITA/ZAF/IND>
10. Hillman A. L. Public finance and Public Policy. Responsibilities and Limitations of Government. Cambridge: University press, 2003. 766 p.
11. Krysovaty A., Desyatnyuk O., Ptashchenko O. Digital innovations and their ramifications for financial and state security. African Journal of Applied Research. 2024. Vol. 10, № 1. P. 431–441. URL: 10.26437/ajar.30.06.2024.26.
12. Krysovaty A., Lipyana-Goncharenko, H., Sachenko, S., Desyatnyuk, O. Economic crime detection using support vector machine classification. https CEUR Workshop Proceedings, 2021, 2917, pp. 830–840.
13. Macmillan dictionary of modern economics / ed. by D. W. Pearce. 4th ed. London; Basingstoke: The Macmillan Press Ltd., 1992.
14. Musgrave R. A., Musgrave P. B. Public Finance in Theory and Practice. Fifth Edition. New York: McGraw Hill, 1989. 628 p. URL: https://desmarais-tremblay.com/Resources/Musgrave%20Richard%20A.%20and%20Musgrave%20Peggy%20B.%201989%20%281973%29%20Public%20Finance%20in%20Theory%20and%20Practice_5th%20ed.pdf
15. OECD Report on Public Communication. The Global Context and the Way Forward. 2021.
16. OECD Report on Public Communication. The Global Context and the Way Forward. 2021. 240 p. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-report-on-public-communication_22f8031c-en.html.
17. Open Budget Survey 2023. 9th Edition Summary URL: <https://internationalbudget.org/open-budget-survey-2023>.
18. Public Finance – Economics Dictionary of Arguments. URL: <https://philosophy-science-humanities-controversies.com/listview-list-economics-politics.php?concept=Public+Finance>
19. Public finance. Wiktionary. The Free Dictionary. URL: https://en.wiktionary.org/wiki/public_finance

20. Shoup C. Public Finance (1st ed.). Routledge, 2006
<https://doi.org/10.4324/9781315127729>
21. Sinclair P. Public Finance. Oxford University Press, 2009. 284 p.
22. Б'юкенен Дж. М., Масгрейв Р. А. Суспільні фінанси і суспільний вибір: два протилежних бачення держави [пер. з англ. Андрія Іщенко]. К.: Вид. дім «КМ академія», 2004. 175 с.
23. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки: Пер. з нім. С. І. Терещенко, О. О. Терещенка. Передмова та наук. редагування В. М. Федосова. К.: Либідь, 2000. 654 с.
24. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі. Пер. з англ. І. Дзюб. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 670 с.
25. Бюджетна декларація на 2026–2028 роки. URL:
https://mof.gov.ua/uk/budget_declaration_for_20262028-893
26. Висновки про результати аналізу річного звіту про виконання Закону України «про Державний бюджет України на 2024 р.». Затверджено Рішенням Рахункової палати України від 18.04.2025 р. № 8-1. URL:
https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2025/8-1_2025/Zvit_8-1_2025.pdf
27. Геєць В. Соціальна реальність у цифровому просторі. Економіка України. 2022. № 1. С. 3–28.
28. Геєць В. М. Ознаки соціальної якості життя воєнного часу в Україні й завдання її повоєнного піднесення. Економіка України. 2024. № 4(749). С. 3–35.
29. Голинський Ю. О. Середньострокове бюджетне планування в Україні: подолання невизначеності під час війни. Socio-economic problems of the modern period of Ukraine. URL: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2024-3-10>
30. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL:
<https://openbudget.gov.ua/>

31. Десятнюк О. М., Крисоватий А. І., Птащенко О. В. Цифрова інклюзія: фінансові та маркетингові аспекти. Журнал стратегічних економічних досліджень. 2023. № 3 (14). С. 93-102. DOI: 10.30857/2786-5398.2023.3.10
32. Долінська Р. Г. Державні фінанси. Навчальний посібник. для студентів інженерно-економічних спеціальностей, слухачів післявузівської системи навчання, аспірантів і спеціалістів. Харків: НТУ «ХПІ», 2002. 232 с.
33. Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 3: відп. ред. С. В. Мочерний. К.: Вид. центр «Академія», 2002. 800 с.
34. Карлін М. І., Проць Н. В., Борисюк О. В. Публічні фінанси: навчальний посібник; за ред. д. е. н., проф. М. І. Карліна. Електронне видання. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2023. 358 с.
35. Кириленко О. П. Фінансова самодостатність територіальних громад: сутність та умови забезпечення. Світ фінансів. 2022. № 4 С. 68–80.
36. Кириленко О. П., Малиняк Р. Б. Пріоритетні напрямки удосконалення управління публічними фінансами в Україні. Фінанси та облік в умовах глобальної невизначеності та безпекових ризиків: збірн. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. студ. і молод. вчених (м. Тернопіль, 27 трав. 2025 р.). Ч. 2. Тернопіль: ЗУНУ, 2025. С. 167–169.
37. Кириленко О. П., Малиняк Р. Б. Розвиток системи управління публічними фінансами України: сучасні виклики та пріоритети реформування. Фінансове забезпечення сталого розвитку: збірник наукових праць. Тернопіль: ЗУНУ, 2025. Випуск 5. С. 110–112.
38. Крисоватий А. Асиметрії публічних фінансів в умовах невизначеностей формування доходів держави. Світ фінансів. № 4(81). 2025, С. 08–17. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1742>.
39. Кудряшов В. П. Особливості бюджетної політики в період подолання наслідків війни. Фінанси України. 2025. № 2. С. 7–26. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2025.02.007>

40. Луніна І. Потенціал публічних фінансів для забезпечення видатків воєнного періоду та поствоєнного відновлення України. *Фінанси України*. 2022. № 8. С. 7–26.
41. Луніна І., Білоусова О. Фіскальні інструменти підтримки розвитку оборонно-промислового комплексу України. *Економіка України*. 2025. № 10(767). С. 3–24. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.10.003>
42. Марченко С. М. Стратегічне управління державними фінансами: євроінтеграційний курс, міжнародні тренди, національні особливості. *Фінанси України*. 2022. № 1. С. 7–26.
43. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Інструкції щодо підготовки бюджетної пропозиції» від 06.10.2023 р. № 534. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z1842-23#Text>
44. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Типової форми прогнозу місцевого бюджету та Інструкції щодо його складання» від 02.06.2021 р. № 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0879-21#Text>
45. Наказ Міністерства фінансів України від 23.05.2025 р. № 271 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації середньострокового бюджетного планування на місцевому рівні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0271201-25#Text>
46. Наказ Міністерство фінансів України «Про оцінку ефективності бюджетних програм державного бюджету» від 19.05.2020 № 223. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0646-20#Text>
47. Опарін В. М. *Фінанси (Загальна теорія): Навч. посібник*. 4-те вид., без змін. К.: КНЕУ, 2007. 240 с.
48. Опарін В. М., Федосов В. М., Юхименко П. І. Сучасна українська наукова школа публічних фінансів. *Фінанси України*. 2015. № 11. С. 56–87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2015_11_6
49. Опарін В. М., Федосов В. М., Юхименко П. І. *Публічні фінанси: генеза, теоретичні колізії та практична концептуалізація*. *Фінанси України*. 2017.

- № 2. С. 110–128. URL: https://finukr.org.ua/?page_id=17&year=2017&issueno=2&begin_page=110&mode=get_art&flang=uk
50. Першко Л. О., Ріппа М. Б. Фінанси: навч. посібник. Київ.: ПВНЗ «ІЕЕП», 2019. 388 с.
51. Постанова Кабінету Міністрів України від 9.06.2021 р. №590 «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#Text>
52. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2026 рік» URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/3085380>.
53. Радіонов Ю. Д. Управління державним боргом в умовах війни. Фінанси України. 2025. № 6. № 33–58. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2025.06.033>
54. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1805-р. «Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 роки та плану заходів з її реалізації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text>
55. Середньострокова стратегія управління державним боргом на 2024–2026 роки [Жовтень 2023 року]. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/MTDS2024-2026.pdf>
56. Середньострокове бюджетне планування. URL: <https://mof.gov.ua/uploads/redactor/files/%D0%A1%D0%91%D0%9F%201.pdf>
57. Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектора. Пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. К.: Основи, 1998. 854 с.
58. Сторонянська І. З., Патицька Х. О., Івашко О. А. Реформування системи управління публічними інвестиціями: інституційні засади та перешкоди на шляху впровадження. Фінанси України. 2025. № 7. С. 27–43. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2025.07.027>

59. Тулай О. І. Державні фінанси і сталий людський розвиток: концептуальні домінанти та діалектична єдність : моногр. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 416 с.
60. Фінанси : підруч.: за ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль : Університетська думка, 2024. 632 с.
61. Чугунов І. Фінансово-бюджетна політика як складова резильєнтності державних фінансів та соціально-економічного розвитку країни. Демографія та соціальна економіка. 2024, № 4 (58). С. 113–127.
62. Юхименко П. І., Федосов В. М., Лазебник Л. Л. та ін. Теорія фінансів: Підручник. За ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. К.: Центр учбової літератури, 2010. 576 с.
63. Якименко Ю., Юрчишин Ю. Відновлення України: точка відліку і напрями дій влади. Аналітична доповідь. К.: Центр Разумкова, 2022. 20 с.
URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/11/10/2022-MATRA-IV-KVARTAL.pdf>.